Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 157 (12847) | 1985 чылдың июль 7, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга үлетпүрнүң чиик болгаш чоннуң херегләл бараанныарын кылып үндүрер өске-даа адырларынга, садыгга, ниитиниң чемнениилгезинге болгаш ачы-дуза чедирериниң бүдүрүлгелеринге машина тудуушкунун 1986—1990 болгаш 2000 чылга чедир үеде хөгжүдер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол айтырыгны чугаалажып көрүп турганының үезинде айыттынган адырларга эң чаа дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрерин калбартыр, оларның техниктиг деңнелин бедидер ... деришкинин болгаш аңаа үндезилээш үлетпүр болгаш аъш-чем бараанныарын бүдүрер, а ол ышкаш чонга ачы-дуза чедирериниң системазын улам хөгжүдер талазы-биле партияның салган сорулгаларын күүседирин хандырар ужур комплекс хемчеглерни ап чорударының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Аныяк өг-бүлелерниң амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидер сорулга-биле аныяктарның чурттаалга комплекстерин тудуп тургузарының дугайында саналдарны чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп санаан. Чурттаалга бажыңнарындан болгаш культура-амыдыралдың объектилеринден тургустунган ындыг комплекстер аныяктарның шуут-ла дорт киржилгези-биле туттунуп тургустунар ужурлуг. Ол ышкаш аныяктарның чурттаалга тудуунуң кооперативтерин организастаар талазы-биле хемчеглерни база айыткан. Ындыг кооперативтерниң кежигүннеринге банк чээлилерин төлээринге болгаш кооперацияның чурттаалга тудуунга немелде хуузу чок акша дузаламчыларын алырының чигелделиг негелделерин чазак чери доктаадып тургузар.

Политбюро кадык камгалалын экижидеринче угланган бирги чергениң хемчеглериниң бирээзи кылдыр медицина ажылдакчыларының чамдык категорияларының алыр шалың төлевирлеринге немелделер кылыр талазы-биле хемчеглерни чүүлдүг деп көрген. Хирургтарга, чамдык өске-даа эмчилерге, а ол ышкаш кезип эмнээр, божудулга бажыңнар блоктарының, анестезиологияның, реанимацияның болгаш интенсивтиг терапияның ортумак база биче медицина ажылдакчыларының шалыңнарынга ындыг немелделерни кылыр.

Эш М. С. Горбачевка баштаткан Совет Эвилелиниң партия-чазак делегациязы-биле Ле Зуанга баштаткан Вьетнам Социалистиг Республиканың партия-чазак делегациязының аразынга чугаалажыышкыннарның түңнелдерин чугаалажып көргеш, ону чүүлдүг деп санаан. Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле, оон иштинде Азия-Оожум океан девискээринге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырар айтырыглар талазы-биле бодалдарның бүрүнү-биле дүгжүп турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн. Марксизм-ленинизмге, социалистиг интернационализмге, бистиң чурттарның аразынга Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге быжыы-биле үндезилээш, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы, бүгү талалыг совет-вьетнам харылзааларны хөгжүдериниң үр хуусаалыг программаларын боттандырып чорудар талазы-биле чедип алдынган дугуржулга чугула ужур-дузалыг боор турар.

Политбюро ЭДЧ-ниң Варшавага боор эрткен 40-ги сессиязының түңнелдерин чугаалажып көргеш, эш Н. А. Тихоновтуң баштааны совет делегацияның ажылын чүүлдүг деп көрген. Сессияга ат салдынган кады кылган документилер экономиканы интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидерин дүргедедири-биле ооң ажыктыг чоруун бедидеринче, кылып үндүрүп турар машиналарның, дериглелерниң болгаш өске-даа кылыгларның бедик шынарлыг болурун хандыраарынче, бүдүрүлгениң структуразын болгаш техниктиг деңнелин улам-на сайзырангайжыдарынче угланган. СЭКП ТК-ның Политбюрозу төп экономиктиг органнарның, министерстволарның, ведомстволарның болгаш организацияларның сессияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чорудар, социализмниң акы-дуңма чурттары-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы ханыладыр талазы-биле сорулгаларын тодараткан.

Политбюро ол ышкаш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың даштыкы политиктиг угланыышкынының чоруудары-биле холбашкан өске-даа чамдык айтырыгларны база чугаалажып көрген.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ П. Э. ТРЮДО-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Июль 5-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Канаданың көскү политиктиг ажылдакчызы, Премьер-Министр чораан П. Э. Трюдону хүлээп алган.

Найыралдыг байдалга болган беседаның үезинде оларның шиитпирлеттинмейн турары бүгү диптерниң чурттарының, оон иштинде Совет Эвилелиниң база Канаданың-даа хөй-ниитизиниң калбак бөлүктериниң сагыш-сыраашкынын болдуруп турар делегейниң амгы үеде эң-не чидиг айтырыгларының талазы-биле бодалдарны солушкан.

М. С. Горбачев Совет Эвилелиниң чайгылыш чок күжениишкинин ядролуг дайынны чайладырынче, боо-чепсекти эндере курлавырлап, тургузарын космосче шилчидип үндүрерин болдурбазынче, ядролуг чепсекти бүрүнү-биле база чер болганга узуткаарынче шилчилгени хандырарынче угланганын айыткан. П. Э. Трюдо боо-чепсекти эндере бүдүрерин, ылаңгыя ооң эң-не айыылдыг хевирлери — ядролуг болгаш космос угланыышкыннарын кызыгаарлаары, бузуреп киишкинни, кады ажылдажылганы, бүгү деңнелдерге калбак болгаш тодаргай чугаалажыышкынны калбартыры бүгү улустарның үндезин эргеажыктарынга дүгжүр ужурлуун медеглээн.

БАЙЫРЛАЛДЫ УТКУВУШААН

Далай флоду чурттуң транспорт системазында чугула черни ээлеп турар. Ооң судналары совет бараанныарны даштыкыже сөөртүрүнүң чартыындан хөйүн, киир сөөртүлгениң дөрттүң үжүн харыылап турар. Хемчилер чылдың-на чүс-чүс миллион тонна чүъкту, 130 миллион ажыг пассажирлерни чедирип турар. Кыдыкы Соңгу чүктүң, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чурттакчыларынга бүгүле эргежок чугула чүүлдерни чедирип, хандырарынга оларның ролю улуг.

Чурттуң далайжылары болгаш хемчилери СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга айыткан бүдүрүлгени интенсификастаарынче угланыышкынче киргеш, флоттуң бүдүрүлгелер-биле сырый харылзаалыг ажылдаарын улам быжыглаарын үргүлчүлеп турар. Амгы үеде ССРЭ-ниң бир чүс хире транспорт белдирлери партия Төп Комитединиң чүүлдүг деп көргени ленинградчыларның дуржулгазын ёзугаар ажылдап турарлар.

Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралдың киржикчилери бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш-даа чылдың даалгаларының канчаар күүсеттинип турарының дугайында чугаалап турганнар. Ол Москвага июль 5-те болган.

Президиумда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, хөй-хөй министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

Далай флодунуң министри Т. Б. Гуженко илеткел кылган.

Хуралдың киржикчилери партияның айтыышкыннарын чедиишкиннииг күүседир дээш бүгү күжүн салырын, СЭКП-ниң XXVII съездизин шалыпчы күш-ажыл-биле уткуурун бузуреткеннер.

(СЭТА-ның корр.).

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районнуң мурнакчы чолаачызы Михаил Ондар. Ол он бирги беш чылдың планныг даалгаларын ажыр күүсеткеш, чарыштың мурнуку одуруунда кирген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Михаил Ондар СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннери-биле ужуражыры-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Аъш-чем кызыл-тазының бедик шынарлыг тараазын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедиринге колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының материалдыг сонуургалын бедидер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

1985 чылдың дүжүдүнден эгелээш, колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының күрүнеге садары быжыг кызыл-тастың тараазын садып алырының чангыс ваай өртээн бир тонна дээш (базис кондицияларының) 150 рубль хемчээлге доктаадырын, ол ышкаш I класстың быжыг кызыл-тазының тараазын садып алырынга доктааттынган өртекке 100 хуу, II класстынга — 70 хуу, III класстынга—20 хуу хемчээлдиг немелдени төлеп бээрин доктаалда көрген.

Колхозтарга, совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге база организацияларынга онгу беш чылда чедип алдынган ортумак деңнелден ажыр күрүнеге быжыг кызыл-тастың тараазын саткан дээш садып алыр өртекке ниитизи-биле алырга тараа талазы-биле ол деңнелди ажырганындан хамааржыр чокка 50 хуу хемчээлдиг немелдени 1985 чылдан эгелээш төлеп бээр.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының күрүнеге саткан күштүг сорттарның тараазын 1985 чылдың дүжүдүнден эгелээш, бир эвес ол кызыл-тастарның тараазында шынар талазы-биле кийиги бөлүктүүнден куду эвес чиг клейковинаны 23 хуудан эвээш эвести шиңгээдип турар болза, чымчак кызыл-таска доктааттынган өртекти 10 хуу ажып турар өртек-биле төлеп бээрин доктааткан.

Районнарның, областарның, крайларның болгаш республикаларның (АССР-лерниң) агроүлетпүр каттыжыышкыннарының чөвүлелдеринге сүмелээни болза, мурнундагы 5 чылдың дургузунда чедип алдынган чылда ортумак деңнел-биле деңнээрге, быжыг кызыл-тастың тараазын, чымчак кызыл-тастың күштүг болгаш эң-не үнелиг сорттарының тараазын күрүнеге садарын немей өстүрерин хандырарынга шылгараан ол каттыжыышкыннарның удуртур ажылдакчыларын база колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларының удуртукчуларын материалдыг мактал шаңналдың төпчүткен фондузунун акша-херекселдериниң күсели-биле 2 айның чедир алдан-дужаал шалыңнарының хемчээли-биле шаңнаар, ынчаарга ындыг шаңналды тып сырда ниитизи-биле чөгүүр бүдүрүлгениң, организацияның талазы-биле кызыл-тасты садарының (садып алырының) доктааттынган планнарын күүсеткенин барымдаалаар.

* * *

Аъш-чем кызыл-тазының бедик шынарлыг тараазын бүдүрерин улам ыңай көвүдедир, ону күрүнеге садарының планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш партия, совет, көдээ ажыл-агый болгаш белеткел органнары, агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, колхозтарның, совхозтарның база көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының специалистери, колхозчулар, совхозтарның болгаш тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелериниң ажылчыннары бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылыр дээрзинге СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бузурелин илергейлээн.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң мал чеми белеткээр механизастаттынган звенозу бо хүннерде Божа-Судак деп черде сиген кезилдезин чорудуп турар. Эзир-оол Ооржакка удурткан найыралдыг звено эрткен чылын ажыл-агыйның мал чеми белеткекчилериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи боол, Ленинград чедер халас путевкалар-биле шаңнаткаш, бүгү звенозу-биле революцияның кавайы хоорайга четкеш келген. Бо чылын база ниитиниң малынга 1000 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин ажыр күүседир дээш сигенчилер бир демниг ажылдап турарлар.

Найыралдыг коллектив күш-ажылчы чедиишкинин партияның XXVII съездизинге тураскаадыр.

ЧУРУКТА: сараат салыышкынның үезинде.

С. ВИКТОРОВТУҢ фотозу.

ИЙИ ДҮЖҮТТҮ АЛЫР

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхоз сигенниң ийиги дүжүдүн бо чылын бир-ле дугаар алырын шиитпирлээн.

Ажыл-агыйның Аксы-Барлык салбыры 79 гектар черниң сигенниң ийиги дүжүдүн алыр. Хоочун механизатор, район Совединиң депутады Кызыл-оол Доржуевич Монгуштуң он бир кижи составтыг звенозунуң кежигүннери Барлык шөлүнүң он сески каналында 34 гектар хөй чылдыг сигенниң баштайгы кезилдезин ийи хүн дургузунда кезип дооскан. Аңаа дуржулгалыг трактористер Санаа Маадыр-оолович Хертек, Норбу Кижеевич Ооржак кызымак ажылдап, хүн үлүүн ажыр күүседип турганнар.

Бо хүннерде совхозтуң шөлдеринде «Хемчик» болгаш «Шекпээр» совхозтарның сиген кезикчилери база дузалажып турар. Аксы-барлыкчылар июль 10-га чедир сигенниң баштайгы дүжүдүн ажаап доозарлар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ОРАЙТАП ЭГЕЛЕЗЕ-ДАА

«Кара-Хөл» совхозтуң кыргылда пунктузунда чымыштыг иш доостур четкен. Кыргыкчылар аразында продукцияны эки шынарлыг, чидириг чок ажаап алыр дээш чарыш калбарган.

Совхоз директорзының болгаш көдээ Совет күүскомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары кыргылда пунктузунга хүн бүрү дежурныйлап, кыргыкчыларның ажылын аайлап-башкарарынга эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турар. Ылаңгыя суурнуң Культура бажыңының директору кыргылда ажылдарынга чаңгыс эвес удаа киржип келген Авыр-оол Хат бодун багай эвес, күш-ажылчы организакчы кылдыр көргүскен.

Кыргыттынган хойларны дораан-на чуп, хураганнарның брактарын аңгылап үскеш, аңгы-аңгы коданнар тургускаш, чайлагларже үндүрүп турар.

Х. САМДАНЧАП.

Бай-Тайга район.

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ СӨЗҮ БЫЖЫГ

Республиканың найысылалында болгаш районнарында тудуг-монтаж ажылдарын чорудуп турар «Красноярскстроймеханизация» трестиң № 14 механизация эргелелиниң коллективи бирги чартык чылдың планын 108,4 хуу күүседип, чедиишкинниг ажылдаан.

Эргелелдиң участоктарының аразында социалистиг чарышка Кызылда (начальниги С. Пустоваткин) болгаш Ак-Довуракта (начальниги А. Полуэктов) участоктар чартык чыл планын тус-тузунда 123,8 болгаш 100,7 хуу кылдыр күүсеткилеп, тиилекчи болганнар.

Бо хүннерде эргелелдиң ажылчыннарының кол күжениишкиннери Кызылдың ажыглалга кирер тудуглары болур уруглар эмнелгезиниң, 110 аал чурттаар бажыңның, «Тыва суг тудуг» трестиң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелелиниң ниити чурттаалга бажыңнарының тудуунда кылыр ужурлуг ажылдарын доозарынче угланган. Өске объектилерде — АТС-тиң, арыглал тургузугларының суг дамчыдар хоолайларның үшкү оочурунуң, улуг панель бажың тудар комбинаттың тудуунда ажыл-херек база багай эвес чоруп турар.

Кол ажылчын күш болур экскаватор болгаш бульдозер башкарыкчылары хайнышкыныг ажылдап, хүнүң чырык үезин чөп ажыглап, тура дүшпейн иженип турарлар. Механизаторлар аразында чартык чылдың түңнели-биле экскаватор машинистери А. Эльмояров болгаш Г. Гредасов, бульдозер машинистери Александр болгаш Владимир Семенов алышкылар, автокран башкарыкчызы И. Фролов, Г. Бочкарев болгаш өскелер-даа тиилекчилер болуп, шылгараннар.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунуң күш-ажылчы ээлчээнче туруп алгаш, № 14 механизация эргелелиниң коллективи доозукчу чылдың планын декабрь 28-те күүседир, пландан ажыр 10 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр деп бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Чартык чылдың түңнелдери механизаторлар сөглээн сөзүнге ээ болуп шыдаар дээрзин көргүскен.

Ю. ЕГОШИН.

Коллектив бүрүзүн—керээлиг аргаже

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң хүлээп алганы ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының амыдыралга боттанышкыны көдээ ажыл-агыйны, оон иштинде мал ажылын сайзырадырын улам шапкынчыткан. 1982 чылдан бээр районнуң совхозтары көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин 3,3 хуу көвүдеткен. Чүгле 1984 чылда безин тараа бүдүрериниң планын «Найырал», Жданов аттыг, «Улуг-Хая» совхозтар каш катап ажыр күүсеткен. Ол ышкаш картофельдиң болгаш ногааларның багай эвес дүжүдүн ап, районнуң иштики хереглелдерин бүрүн хандыргаш, харын-даа Кызыл, Ак-Довурак ышкаш үлетпүрлүг хоорайларже сөөртүп турар апарган. Сүт-бараан фермалары 400-500 саар инектиг сүт бүдүрер комплекстерже шилчип турар. Малчыннар тус-тус бригадаларда ажыл-агыйын, өөредилгезин чаңгыс аай чорудаберген. Чоокка чедир сүт бүдүреринге чүгле инек кадарчылары, саанчылар кол киржилгелиг турган. Ам херек өскерилген. Мал чемнерин дажыглаан трактористер, ону белеткээр цехтерниң ажылчыннары, өске-даа ажылчыннар база дорт киржилгелиг.

Маңаа эрги ёзу-биле ажылдаары канчап-даа таарышпас. Эът, сүт, дүк бүдүрерниң эчис түңнелдерин чедип алырда ханы, бүгү талалыг анализтерни кылыры чугула апарган. Ынчангаш бот-орулга-чарылгаже кирип, бригада керээзин ёзугаар ажылдаарынче шилчиирин үе негей берген.

Эрткен чылын районда мал ажылынга ниитизи-биле 17 коллектив бригада керээзин ёзугаар ажылдап турган. Олар боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкинниг күүсеткен. Оон чижээнге «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем хойжу бригадазының ажыл-херээн көрүп болур. Бригада 4790 хойлуг, 35 кадарчылыг. Чыл дургузунда 91,2 муң кижи-шагын чидирген, 85,5 муң рубльдиң чарыгдалын кылган. Ол бүгү чарыгдалдар шүүделди эгидип, совхозка 10,1 муң рубльдиң арыг орулгазын киирген.

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы 400 саар инектиг. Чыл дургузунда 6410 центнер сүт бүдүреринге 80,8 муң кижи-шак, 238 муң рубльдиң чарыгдалын үндүрген. Түңнелинде сүт бүдүрери 1983 чылга деңнээрге көвүдээн. Совхозка киирген арыг орулга 221,9 муң рубль болган.

Үстүнде ийи чижектен алырга, бригада керээзинде көрдүнген бот-орулга-чарылга планныг онаалдаларны күүсединге, орулгалыг ажылдаарынга улуг идигни берген. Ооң-биле чергелештир, ажылчыншчылерниң материалдыг хандырылгазын экижидеринге, күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн хайныктырарынга ужур-дузалыг болган. Иштии-Хемниң малчыннарының айда алыр ортумак шалыңы 1982 чылда 129 рубль турган болза, 1984 чылда 145 рубль четкен. Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының шалыңы ийи чыл иштинде дыка улгаткан.

Ындыг турбуже, мал ажылагыйында ажылдап турар коллективтерниң бот-орулга-чарылгаже шилчилгези дыка оожум чоруп турарын миннир апаар. Ооң кол чылдагааны—бригадирлерден эгелээш, совхозтарның удуртукчуларынга чедир бот-орулга-чарылга айтырыгларын чедир үнелевейн, ону хандыр өөренмейн турарында. Ол чорук чугула хемчеглерни амыдыралга боттандырарынга биче эвес шаптык-ты каткан. Мону ажып эртеринге шиитпирлиг базымнарны кылыр ужурлуг бис. Бот-орулга-чарылгаже бригадаларның, звеноларның кирери ала-чайгаар шилчиишкин эвес. Мааа быжырымчалыг белеткел ажылдары негеттинер.

Бот-орулга-чарылга кымга ажыктыгыл? Ниитилелге болгаш кижи бүрүзүнге. Чижээ, «Ак-Туруг» совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг хойжу чеди звенозу төрүүр 8653 баш хойлуг. Олар эрткен кыштаглаашкын үезинде 7972 хураганны ап, төрүүр чүс хойга онаапштыр 92 хураганны өстүрген. Чүгле онча-менди доруктурган хураганнар дээш совхоз 24 муң рубльдиң орулгазын алган. Ол чорук план күүсеткен малчыннарның акша-шалыңынга база немерелиг болган.

Бо бүгү эки көргүзүглерге даянып, бот-орулга-чарылгаже дидими-биле киреринче чүү шаптыктап турарыл? Бир-ле дугаарында, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының шиитпирлиг хөделбейн турарында, саң-хөөже, экономикаже хекылавайн, камналгалыг болур чорукче сагыш салбайн келгенинде.

Ам сорулга—районнуң совхозтарында арткан малчын бригадаларны, сүт-бараан фермаларын бот-орулга-чарылгаже шилчидери. Мааа тус-тус ажыл-агыйларның бригадирлери, мал ажылының тускай эртемниглери, эргелеп башкарылга аппарады белеткел ажылдарын идепкейжидери негеттинип турар. Бригада керээзин шиңгээдир талазы-биле көдээниң ажыл-ишчилеринге РАУК чөвүлели боттуг дузаны чедирер сорулгалыг.

В. ХАНГАЕВ.

Улуг-Хем районнуң РАУК чөвүлелиниң даргазы.

ЧАЙЛАГЛАП ҮНГЕН

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы (бригадири Ч. Седип-оол) Дөргүн деп черде чайлаанче үнген. Бригаданың кежигүннери эрте чайлаглаашкын хой ажылының продукциязын көвүдедириниң бир кол негелдези деп билип, агаар-бойдустуң байдалы ындыгла кончуг таарымчалыг эвес-даа болза, оъттуг, суглуг чайлагларынче көжүп үнгени ол. Оларның хоюнуң дүгүнүң хозалыры арай элек. Бригаданың хоюн Тойлукта кыргылда пунктузунга кыргыыр болгаш чуур. Малчыннар ыраккы узак совхоз төвүнче малын ыңай, бээр сүрүп турбазын дээш ында кыргылда пунктузун тургусканы ажыктыг.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Бөгүн — Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнү

БЕРГЕЛЕРГЕ ТОРУЛБАС ЧҮТКҮЛ-БИЛЕ

Ленин орденниг Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң хемчилери боттарының профессионал байырлалын СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң чылында болгаш стахановчу шимчээшкинниң 50 чылының бүдүүзүнде демдеглеп турар. Бо чылгы 24-кү эжиндириишкинниң частың орай дүшкенинден 5 хонук соңнап эгелээн болгаш берге байдалдарда чорудуп келген бис.

Июнь айда хемнер баштарында тайгалардан эрип баткан хар суу-биле элбек чаъстар холушкаш, хемнерде сугнуң деңнелин оранчок кедүрүпкен. Май 20-ден эгелээш июнь айның барык төнчүзүнге чедир уламчылаан бо часкы суг улгадыышкыны бистиң болгаш колдады кады ажылдап турарывыс ыяш үлетпүр ажыл-агыйларының ажылынга шаптараазыннарны тургускан. Тожу районда сал белеткээр черлер суг адаанга барган. Эң айыылдыг Хүт ужарын эртери бергедээн, ылаңгыя июнь 20-ден 25-ке чедир бо ужарны теплоходтар түер деп тускай судноның дузазы-биле безин эртип чадап каан.

Ажыл байдалдары чеже-даа нарын, берге болган бол, хемчилер аңаа торулбаан. Боттарының бедик мергежилин, арга-дуржулгазын, тура-соруун мөөңнеп чыггаш, берге байдалдарны ажып эртип, ажылын хожудатпааннар. Эжиндириишкинниң эгезинден бээр эрткен 45 хонук дургузунда 52800 кубометр хемчээлдиг 95 салдарны буксирлеп бадырган бис. Чүък сөөртүрүнүң планы 107,4 хуу кылдыр күүсеттинген, пландан ажыр 2249 тонна ыяшты, 1517 тонна тудуг материалдарын болгаш техниктиг чүъктерни сөөрткен бис. Ол ышкаш, пландан ажыр бир муң пассажирни аргыштырган.

Хемчилер чүгле план күүселдезин чедип алган эвес, а эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, чүък сөөртүрүнүң хемчээлин өстүрген. Чижээ, салдап каан ыяш сөөртүрү 8 хуу, азы 3131 кубометрге өскен. Хоорайның ыяш болбаазырадыр бүдүрүлгелериниң ажылынга ол эки салдарын чедирер. Июньнуң сөөлгү неделязында сугнуң деңнели чавызап эгелээн болгаш хемчилер эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылды көргүзүп, хүнде 5 салды бадырып турган. Ол дээрге хүнде 2700 кубометр ыяшты салдадып турганывыс ол.

Узамдыга берген суг кедүрлүүшкүнүнүң үезинде ажылдың бергезин кижилер: судноларның капитаннары, механиктер, штурманнар, мотористер, матростар боттарынга ап, кандыг-даа бергелерни ажып эртип шыдаарын көргүскеннер. Дыка хөй экипажтар бот-идепкейлиг ажылдап, бергелерни ажып эртеринге чогаадыкчы чоруун көргүскен. А кайда кижилер ажылынга бердинген, бот-идепкейлиг болдур, ында күш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурумну үрээр чоруктар турбас деп чүвени дуржулга көргүскен.

Бистиң хөй националдыг коллектививисте эки ажылы-биле хүндүткелди чаалап алган, мурнакчы экипажтар хөй. В. Василенкога удурткан пассажирлер аргыштырар «Заря-191» теплоходтуң экипажы эки болгаш бүзүрелдиг ажылдап турар. «МБВ-213» буксирниң экипажы доктаамал эки ажылдыг. Ооң капитаны С. Иргитов биле дузалакчызы Б. Ооржак олар боттарының бичии коллективин мобилизастап шыдаан. А. Федотов капитаннаан «МБВ-176» теплоходтуң экипажы чүък сөөртүрүнүң планын 162,5 хуу кылдыр күүседип, эргелелге эң бедик бүдүрүлге көргүзүүн чедип алган. Бо экипаж 4 сал бадырар хүлээлгезин 6 кылдыр күүсеткен.

Бистиң коллективтиң ажылдакчыларының элээн кезии мооң мурнунда далайлардан бээр эжиндирип чораан, байлак дуржулгалыг кижилер. «Ангара-44» теплоходтуң капитаны А. Петрусев шериг корабльинге албан эрттирип чораан. «Ангара-60» теплоходтуң капитаны В. Лапшов гидрографиктиг эртем-шинчилел судноның улуг матрозу болуп, делгейни дескиндир эжиндирген. Шериг корабльиниң улуг матрозу чораан, ам «Ангара-44» теплоходтуң капитаны Ю. Кананыхин 1984 чылда үлегерлиг ажылы дээш, «Дээди класстың специализи» деп атты алган. «Ангара-51» теплоходтуң штурманы Г. Блинов Тываже Ыраккы Чөөн чүктен, а «МБВ-222» теплоходтуң штурманы А. Порядин Ленинградтан чедип келгеннер.

Эргелелдиң капитан-дагдыныкчызы, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы Марат Агбанович Ашак-оол биеэги хевээр бүзүрелдиг ажылдап, бодунуң байлак дуржулгазын аныяк капитаннарга дамчыдып бербишаан, республиканың 1000 километр узун суг оруктарында судноларның эжиндириишкинин контрольдап турар.

Бүдүрүлге амгы үеде эштир составтың удуртукчу кадрлары-биле четчир хандыртынган. Ол эштир составтың кадрларын эргелелдиң бодунга болгаш Красноярскиниң хем техникумунга белеткээр талазы-биле үр чылдар иштинде доктаамал чорудуп келген ажылдың түңнели-дир. Арга-ыяш — Тываның кол байлактарының бирээзи. Ыяшты сөөртүрүн бүдүрүлгениң негелделеринден чыда калбайн чорудары бистиң кол сорулгавыс болур. Республиканың улус ажыл-агыйы чугула чиг эт болур ыяшты дүн-хүн чок дыштаныр хүннер дивейн, хереглеп турар. Ыңчангаш боттарывыстың ажылывысты ыяш сөөртүлгезиниң шуушкаа үзүктелбес кылдыр тургузар ужурлуг бис.

Ооң-биле чергелештир бодунуң экономиказын сайзырадып орар Тожу район янзы-бүрү хевирниң чүъктерин улам хөйү-биле сөөртүрүн негеп турар. Хем оруу Тываның улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге чыл келген тудум улуг рольду ойнап турар. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээниң долары-биле холбаштыр бистиң эргелелдиң ажылы көвүдээр, ажыктыы бедиир деп чүве билдингир. Суг хөөлбээнге эжиндириишкинни шиңгээдип алыры Тываның хемчилериниң мурнунга чаа улуг сорулгаларны салыр. Республиканың бүдүрүкчү күштериниң сайзыралынга чаа суг оруун ажыдары улуг дөгүм болур. Мооң мурнунда Тываның чүък сөөртүлгезинге, пассажирлер аргыштырылгазынга автомобиль транспорту колдап турган болза, Саян-Шушенскиниң суг хөөлбээ ажыглалга кире бээрге, хем транспортунуң үлүү өзер. Бо талазы-биле хемчилерниң аргалары улуг. Хөй чүък сөөртүр «КамАЗ» деп автомобиль чүгле 16 тонна хире чүъкту чаңгыс удаа сөөртүп шыдаар болза, бир теплоход хары үгде 200 тонна чүъкту сөөртүп шыдаар. Автомобильге сөөртүнмес аар болгаш хемчээли улуг чүъктерни база суг оруу-биле сөөртүп болур. Ооң-биле кады суг транспорту — эң чиик өртектиг транспорт.

Тыва чоорту «хем республиказы» апар чыдар. Бистиң эргелелдиң флоду чылдың-на чаартынып база немежип орар. Чүгле эрткен чылгы эжиндириишкинниң төнчүзүнде безин 45-тен 200 тонна чедир чүък сөөртүр 13 чаа судно бодунуң «чоруу-биле» Кызылга эжиндирип келген болгаш бо чылын ажыглалче кирген.

Бисте шиитпирлеттинмээн айтырыглар база бар. Хем флодун долузу-биле хандырып шыдаар күчүлүг баазаа бисте чок. Порттар болгаш судно доктаар черлер херек. Кол бүдүрүлге чорудулгазы болур хемге болгаш суг хөөлбээнге чүъктер сөөртүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле негелдеге чүъктерни чүдүрүп, дүжүрериниң байдалдары, судноларның техниктиг ажаалдазы, септелгези чүүлдешпейн, чыдып каап турар. Бо улуг айтырыг. Ам дээрезинде Саян-Шушенск суг хөөлбээнде порт тургузуглары чок. Судноларның чүдүрүлгези плотинадан чоруттунуп турары таарымча чок. «Гидроспецфундаментстройнуң» тудуг организациялары дараазында бүдүн чартык айларның дургузунда Кызылда чүък портунуң судно доктаар ханазының тудуун доозарын планнаан. Маңаа ийи чүък чүдүрер порталдыг краннарны тургусканының болгаш эрик складтарын, өске-даа тудугларны дооскаының соонда бо порт 100 муң тонна чүъкту сайгарып шыдаар аргалыг. Республикага чаа мергежилдиг ажылчыннары — докерлер негеттинер апаар. Портту ажыглалга кирери — чүък сөөртүрүнүң депшилгелиг технологтуг аргазы болур контейнерлиг чүък сөөртүлгезинче кирер арганы бээр.

Бистиң эргелелдиң коллективи бирги чартык чылдың чедиишкиннеринге кызыгаарланмайн, чүък сөөртүлгезиниң болгаш пассажирлер аргыштырылгазының планнарын моон соңгаар-даа ажыр күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур сорулганы салып алган ажылдап турар.

О. ПЕТРОВ,
Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң начальниги.

Партийжи амыдырал

ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯ СЕКРЕТАРЫ

Коммунист кижи ажылынга ээ-харыысалгалыг, хөй-ниитиниң херээ дээш үргүлчү сагыш човап чоруур, амыдыралга төлептиг болур. Шак ындыгларның бирээзинге Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң сүт-барааан фермазының учётчиги Өшкү-Саар Биче-ооловна Хертек хамааржыр. Маңаа бо албан-хүлээлгени 1973 чылдан бээр күүседип, ниитиниң малының баш санын өстүрер, уксаазын экижидер, продуктулуун бедидер херекке бодунуң шыдаар шаа-биле салыышкынын киирип турар.

Ферманың коммунистери чеди чыл мурнунда ажыл-ишчи, партийжи принципиалдыг, негелделиг, идепкейлиг О. Б. Хертекти партия эге организациязының секретарынга соңгаан. Эш-өөрүнүң идегелин херек кырынга бүзүредириби-биле партия эге организациязының организастыг, идеологтуг ажылын экижидеринче, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, планныг онаалдаларны күүседиринче доктаамал кичээнгейни ол салып, бо айтырыгларны партия хуралдарынга чугаалашкаш, чогуур шиитпирлерни хүлээп ап келген. Үндүрген шиитпирлерниң күүселдезин чедип алырынче партия эге организациязы доктаамал кичээнгейни салып турар. Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, коммунистиң авангардчы ролюн бедидери эге организацияның секретарының ажылында кол черни ээлеп келген.

— Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары — ажылга чедиишкиннерниң үндезини — деп, Өшкү-Саар Биче-ооловна санап турар. Ол шынап-ла ындыг. Ыңчангаш партия Төп Комитеди күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, организастыг чорукту экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ону амыдыралга боттандырар дээш партия организациязы тодаргай хемчеглерни ап келген. Ажылчын бүрүзүнүң даандырган ажыл-херээ дээш харыысалгазын бедидип, оларның күш-ажылчы сагылга-чурумун быжыглааны продукция бүдүрерин көвүдедиринге, ооң шынарын экижидеринге дузалап турар, ыңчангаш ол кандыг-даа чарыгдал чок немелде курлавыр болуп келген. Ону ферманың ажыл-ишчилериниң хүн бүрү өзүп орар көргүзүглери бадыткап турар.

Партияның ээлчеглиг съездизинге төлептиг ужуражыры-биле «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг чуртта калбарган социалистиг чарышта сүт-барааан фермазының саанчылары, инек кадарчылары болгаш өске-даа ишчилери шупту хаара туттунган. Ооң уламындан кижи бүрүзү-ле планныг онаалдаларын болгаш хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы ажылдап турарлар. Партия организациязы күш-ажылчы маргылдааны дээштиг болдурарының хемчеглерин ап келген. Саанчыларның хүн бүрүде саап алган сүдүн көргүзүг самбыразында бижип турар. Кым эки көргүзүгнү чедип ап азы хожудап турарын оон көрүп ап болур. Чаңгыс бо көргүзүг безин чарыштың дээштиг болурунга дузалап, сүт бүдүрүлгезин көвүдедиринге идиглиг болган. Ферманың коллективи бирги чартык чылда күрүнеге 490 тонна сүт садар планын хуусаа бетинде күүсеткени, саалданың хүн келген тудум-на көвүдеп турары ону бадыткаар.

Фермада партия организациязында он алды коммунист бактаап турар, оларның ону саанчы. Коммунистер ажылынга харыысалгалыын, амыдыралга төлептиин көргүзүп, күш-ажылчы маргылдаага багай эвес көргүзүглерни чедип ап келгеннер. Бирги чартык чылда эки көргүзүглерни коммунистер Куулар Бочуунай, Чечек Лакпа болгаш өскелер-даа чедип ап, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп орарлар.

Хоочун саанчы Бочуунай Орус-ооловна Куулар партияның ээлчеглиг съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле бир инекке онааштыр 2200 килограмм сүтту саап алырын хүлээнген. Сөглээн сөстү ажыл-херек кырынга боттандырары-биле быжыглаан инектериниң ажаалдазын, чемгерилгезин улам экижиткен. Дуржулгалыг саанчы үжен беш инектиг, ооң үжен ийизи бызаалаан, төлүменди доругуп турар.

— Саар инектерниң чемгерилгезин, одарын, суггадын, дүнеки кададын шын организастааныңдан оларның берип турар сүдү көвүдээн, ону улам көвүдедириниң хемчеглерин ап турар бис — деп, Бочуунай Орус-ооловна чугаалап орар.

Бо саанчы бодунга быжыглаан инектериниң бирээзинден-не хүнде он килограммдан өрү сүттү саап турар болду.

Сүт саалдазын көвүдедир, ооң шынарын экижидер дээш бо саанчы ышкаш кызымак ажылдап турарлар фермада ээзэш эвес, оларның шалыпчы күш-ажылының ачызында күрүне мурнунга онаалдалар чедиишкинниг күүсеттинип турар. Оон аңгыда партия эге организациязы, ооң секретары О. Б. Хертек ажыл-ишчилерниң ортузунга организакчы, идеологтуг ажылды идепкейжиткени, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары-биле дээштиг ажылды чорутканы түңнелдерни берген. Ооң-биле чергелештир партия организациязы амгы үеде арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди чорудуп, ферманың ишчилериниң күш-ажылчы идепкейин көдүрер, арагалаар чорукка удур пропаганданы күштелдирер тодаргай хемчеглерни ап турар.

Фермада партия эге организациязының секретары хөй чылдарда ажылдаан дуржулгалыг-даа болза бүгү-ле айтырыгларны чааскаан шиитпирлээри берге, ыңчангаш коммунистерге, активчилерге, хөй-нити организацияларынга даянып, оларга даалгаларны берип турар. Коммунистерни бүдүрүлгениң берге болгаш харыысалгалыг участоктарында быжыглаан, ол даалгаларның күүселдезин хынаарын доктаамал болдурган.

Коммунистерни кижизидериниң школазы — партия хуралдарын план ёзугаар эрттирип турар. Аңаа чугаалажыр айтырыгларны кичээнгейлиг шилип алыр болгаш белеткелди баш бурунгаар эгелээр, аңаа коммунистерни идепкейлиг киириштирип, коллективтиң ажыл-чорудулгазын хынап, ында чүгле чедиишкиннерни эвес, харын четпестерни илередип, ону эдип алыр дээш чүнү кылырын сүмелеп, саналдарынга киржип турарлар. Ооң түңнелинде хуралга чугаалашкан айтырыгларны чугаалажырынга коммунистер идепкейлиг киржип, ажыл-агыйның экижидеринче угланган саналдарын киирип, четпестерни шыңгыы шүгүмчүлеп турарлар. Ол болза партия эге организациязының дайынчы арга-шинээзин бедидеринге, коммунистерниң даанган ажыл-херээнге харыысалгазын бедидеринге идиглиг болуп келген.

Фермада партия эге организациязының секретары Өшкү-Саар Биче-ооловна Хертек организакчы, идепкейлиг, кижилерниң саналдарынга, негелделеринге дыңнангыр, мурнакчы дуржулганы, чаа чүүлдерни бүдүрүлгеге нептередир дээш туржур, четпестерге эптешпес, негелделиг кижи. Ыңчангаш партия организациязының ажыл-чорудулгазын экижидер хемчеглерин ол ап турар. Амгы үеде СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты ферманың ишчилериниң аразында дээштиг организастаан, кол кичээнгейни он бирги беш чылдың күрүнеге сүт садарының планын октябрь 1-де күүседиринче болгаш организастыг, политика-кижизидилгелиг ажылды экижидеринче угландырган.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: партия эге организациязының секретары Ө. Б. Хертек.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ ЭКИПАЖТАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы С. Канайкин-биле оон ажылдаар өрээлинге чугаалажып олур бис.

— Бо чылдың эжиндириишкининиң байдалдары берге-даа болган бол, эргелелдиң хемчилери багай эвес ажылдаан. Чүък сөөртүлгезиниң болгаш пассажирлер аргыштырылгазының планнары ажыр күүсеттинген. Түс-түс экипажтар аразында В. Василенкога удурткан «Заря-191» деп пассажир теплоходунуң, А. Федоров капитаннаан «МБВ-176», Ю. Кананыхин капитаннаан «Ангара-59» деп чүък сөөртүр теплоходтарның экипажтары шылгараан — деп, С. Канайкин демдеглеп орду.

Мурнакчы экипажтарның кайы-бирээзи-биле ужуражыр күзелививисти илередиривиске ол бүтпейн барып болур дээрзин сагындырды. Шынап-ла үстүнде адаттынган экипажтар шупту эжиндириишкинде болду. Ыңчалза-даа чорук айлажып, чүък чүдүрерин манап турган «Ангара-81» теплоходтуң экипажынга ужуражып оларның ажыл-ижин, амыдырал-чуртталгазын сонуургап четтигипкен бис.

Бии-Хемни өрү-алзы эжиндирип, Ырбан, Тоора-Хем чедип турар бо буксирниң чүдүрбес чүъгү чок: аъш-чем, үлетпүр барааннары, дериг-херекселдер, кывар-чаар чүүлдер, машина-техника... Дедир Кызылче бадарда салдар иттирер. 5 кижи составтыг найыралдыг коллектив бирги чартык чылда бүдүрүлге планын ажыр күүседип, эргелелдиң мурнакчы экипажтарының санынга кирген.

Судноның капитаны Анатолий Александрович Темников пароходствога Красноярскиниң хем училищезин дооскаш 1973 чылда ажылдап келген. Баштай капитанның дузалакчызы хүлээлгени күүседип, эргежок чугула арга-дуржулганы чыып алган болгаш 1977 чылда тускайлаң судноның капитаны апарган.

— «Ангара-81» эрткен чылын флотка каттышкан көңгүс чаа судно. Бис оон баштайгы ээлери бис. 200 тонна чедир чүъкту сөөртүп шыдаар, шак-ла 17,5 километрни эртип болур бо теплоход Тываның суг оруктарынга таарышкан, улус ажыл-агыйынга улуг ажык-дузалыг — деп, капитан чугаалады.

Бо теплоходка ужуру болза 7 кижи ажылдаар, а херек кырында 5 кижи ону чайлыг башкарып турар. Хамык ужур экипажтың бодунуң ажылын эки билиринде, бот-боттарынга дузалажып, эки ажыл түңнелдерин чедип алыр дээш бир демниг чүткүлдүүнде.

Капитанның дузалакчызы Сергей Тропин боду Турангада төрүттүнген. Бичиизинден-не сугга эжиндирерин күзеп чораан. Школаны дооскаш, Красноярскиниң хем училищезин 1975 чылда доозуп, күзелин чедип алган. Ол ам капитанның дузалакчызы. Баштак, чугааккыр болгаш, экипажты чалгааратпас.

Мотористер Геннадий Гурьянов биле Анатолий Варфоломеевтиң эки ажылындан экипажтың чедиишкиннери улуу-биле хамааржыр. Олар ол харыысалганы эки билип, бүзүрелди бадыткап келгеннер. Повар Любовь Егорова база экипажтың кежигүнү. Амданныг чем күш-ажылчы сорукту көдүрер деп чүвени ол эки билир.

Теплоходтуң экипажы эжиндириишкин сезонунуң үезинде планныг онаалдаларын ажыр күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы белектер-биле уткуур сорулгалыг ажылдап турар. Оларга ак-көк суг оруу ажык, чылгыр-ла болзун деп күзеп каалы.

Н. КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: «Ангара—81»-ниң экипажының кежигүннери: капитан А. Темников, повар Л. Егорова, моторист Г. Гурьянов, капитанның дузалакчызы С. Тропин олар; «Ангара—81» теплоход эжиндириишкинче үнер бетинде.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧАҢГЫС ААЙ БҮДҮРҮЛГЕ ПЛАННЫГ

Ленинградтың далай портунуң причалдарын дургаар чыскаалдыр турупкан турар судноларның аразында «Мончегорскиниң» кызыл-сарыг корпузу ылгалып көстүп келир. Ындыг өң болза теплоход ырак рейс чоруур дээнин көргүзүп турары ол. Ам бо удаада ол Чукотка баар. Аъш-чем шыгжаан чүс-чүс контейнерни, тудуг материалдарын, янзы-бүрү техниканы ол аңаа чедирер. Ук рейс-биле «Заполярье» деп операция эгелээр.

Судноңу оруктка белеткээрин эң кыска хуусаада чорутткан, бүдүн чартык ажыг хонук камнаттынган.

— Тергиин эки ажылы дээш ленинградчыларга өөрүп четтиирдивис. Бүгү-ле ажылдар чогуур үезинде кылдынды. Судноңу оруктка белеткээри төнүп турда, а демир-орук составы, автомашиналар шагда-ла чедип келген. Ол бүгүнү дүжүрүп-чүдүрери саадаашкын чок болган — деп, «Мончегорскиниң» капитаны М. Сокалов чугаалады.

Транспорттуң далай болгаш кургаг чер кыры-биле чоруур хевирлериниң ындыг янзылыг «тутчуушкуну» — Ленинград портунуң ажылынга хүн бүрү болур болуушкун-дур, ооң коллективи көңгүс чаа технологияны нептередириниң эгелекчизи болган. Транспорт конвейериниң быдаргай турган звеноларын чаңгыс аай кылдыр ол каттыштырган. Сугжуларның, демир-орукчуларның, автомобильчилерниң кады ажылдап эгелээн чылдарында чүъктер сөөртүрүнүң нити хемчээли барык ийи катап улгаткан, а порт дамчыштыр чүъктерниң эртер хуусаалары он бирден алды чартык хонук чедир кызырылган. Бо бүгү чүүлдер немелде чарыгдалдыр чокка чедип алдынган.

Ленинградтың транспорт белдири — тергиин эки комплекс. Суг болгаш чер кыры-биле кээп турар хөй-хөй чүъктер ону теварып эртер. Порттуң кол диспетчер албанында ажыл хайныышкынныг. Ханада улуг план-карта бар. Транспорттуң бүгү-ле оруктарын ында айыткан.

— Чүък сөөртүлгезиниң нити хемчээли чылдың-на өзүп, харылзашкак бүдүрүлгелер-биле харылзааларывыс улам быжыккан. Он-он далай болгаш хем судноларын, муң-муң вагоннар болгаш автомобильдер ол үзүк чок шимчээшкинниг конвейерде каттышкан. Бистиң сорулгавыс — анаа туруушкуннарны дыка кызырары, сөөртүлгелерни адресаттарга чедирерин дүргедедири. Транспорт бүдүрүлгелериниң бир демниг ажылдажылгазының кол сорулгазы чогум-на ол болуп турар болгаш СЭКП ТК ооң дуржулгазын деткээн. Ындыг янзылыг бир демниг ажылдажылганың курлавырлары ам-даа бар — деп, кол диспетчер В. Зданевич тайылбырлады.

Транспорт белдириниң бүгү звеноларының ажылын таарыштыр сайгарар хүлээлгелиг диспетчер комплекизиниң ажылы-биле СЭТА-ның корреспондентилери танышканнар. Ооң күсели-биле хүлээп ап турар шиитпирлерниң оперативтии дыка бедээн. Дисплейниң экранынга бүдүрүлгениң бүгү чорудулгазы илереттинер, экспресс-информация барык секунда санында кирер.

Сорулгаларның бирээзин канчаар шиитпирлээнин журналистер бүзүреп көргеннер. Индияның тугу кииискээн «Ханга» дээр хөй-хөй тонна чүък сөөртүр балкер чоокшулап орган. Судноңу орукка белеткээринге чедир рейдиде чүъктүң үштүң бир кезиин хем теплоходтарының адаккы каъттарынче дораан дүжүрер деп шиитпир хүлээп алдынган. Далай транспортундан хем транспортунче чүък шилчидериниң ындыг методу экономиктиг улуг ажыкты берип турар. Ооң түңнелинде немелде чүък чүдүрерингe чүгле бо чылын муң-муң вагоннар хосталган.

Оларның дыка хөйү чүъктү пландан ажыр хүлээп алгылаар, бот-орулга-чарылгалыг комплекстер бригадаларының камналгазының агар санын доктаамал немеп турар. Докерлер, манёвр диспетчерлери, машинистер болгаш өске-даа ажылдакчылар чаңгыс аай коллективтер кылдыр ында бир-ле дугаар каттыжып киргеннер. Олар чаңгыс аай бүдүрүлге планныг, нити шаңнал фондулуг, ооң хемчээли сөөлгү түңнелдерден хамааржыр. Оларның көргүзүглери хүн бүрү өзүп турар. Чижээлээрге, профессионал байырлалының үезинде чүгле В. Фетисовтуң бригадазы ээлчег дургузунда 9.800 тонна чүъкту чүдүрүп-дүжүрген, ол дээрге — нормазындан бүдүн чартык катап хөй-дүр.

Харылзашкак бүдүрүлгелерниң чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдаары — күш-ажылды организастаарының депшилгелиг хевирлериниң бирээзи. Бир демниг ажылдаарын улам ханыладыры — ам хүннүң айтырыы. Төрелдешкек бүдүрүлгелерниң аразынга кол дугуржулганың төлевилели көрдүнген. Ол дугуржулга оларның эргелерин болгаш хүлээлгелерин тодарадыр. Ыңчангаш Ленинградтың транспорт белдириниң ажылын улам ыңай интенсификастаарынче угланган экономика болгаш эрге-чурум талазы-биле бөлүк айтырыгларны шиитпирлээри көрдүнген.

В. ГАНШИН,
Л. ФРОЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Ленинград.

КЫРГЫЛДА ТҮЛҮКТЭЭН

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң № 2 хойжу бригадазының кыргылда пунктузу мөңге меңгилиг Мөңгүн-Тайганың бир талакы колдуу Капшыы деп черде турар. Бригадир Хаттыг-оол Салчак кыргылданы кыска хуусаада шынарлыг доозар дээш ажылды организастыг байдалда чорудуп турар.

Кыргыкчылар 24 агрегат, 12 хол хачыларлыг доктаамал ажылдап турар. Бо хүннерде кыргыттынган 2040 хойлардан 2496 кг дүк алдынган.

Мурнакчыларны илередип, шаңнап-мактап турар. Агрегат-биле кыргыырынга Пётр Довукай, Дүктүг-оол Хертек, хол-биле Өшкү-Саар Чылбай-оол, Сержаа Коңгаржап, Адыг-оол Достай болгаш өскелер-даа мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Совхозтуң Ак-Адыр, Капшыы сынныарында чайлаглап турар № 2 хойжу бригаданың малчыннары «чымчак алдын» ажаалдазының үезинде планныг онаалдаларын күүсединге бүзүрелдиглер.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

ЧЕРБИЖЕ САГЫШ САЛЗА?

Черби суур — Кызыл районда база бир улуг суурларның бирээзи. Мында ыяш белеткекчилери, улус өөредилгезиниң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажыл-ишчилери ажылдап, чурттап турар. Ыңчалза-даа бо девискээрде чоннуң амыдырал хандырылгазында чамдык четпестерниң бар боол турары хомуданчыг.

— Шагың кашты көргүзүп тур? Мээң шагымда чоп бир өскел? Сээң шагың шын көргүзүп тур, ыйнаан? — деп, суурнуң чурттакчылары аразында айтырышкан турар. Бо чугааны суурнуң кудумчуларынга чораан, бо-ла дыңнап болур.

Ол чугаа кайын тыптып келгенил? Суурнуң радио белдиринге радистеп ажылдап турган Александр Семенковту харылзаа салбырының чаа даргазы А. М. Ильина «кырган пенсионер кижи ам хостуг сен, сээң орнуңга өске радист хүлээп алыр мен» дээш, март айда-ла чорудупкан. Оон бээр бо хүннерге чедир радистеп ажылдаар кижи-даа хүлээп албаан. Черби суурнуң чурттакчылары радио дыңнаваастаан. Ыңчангаш бистиң төрээн чуртувуста, республикада болгаш даштыкыда чүү боол турарын билбес, дүлей биле дөмей апарган. Ыңчангаш бот-боттарындан «кымның шагы шын көргүзүп турарыл» айтыржып турары олла болгай.

Суурнуң чурттакчыларының-даа бажыңнарынга, албан черлеринге-даа сайгылгаан бо-ла кыппайн баар. Чамдыкта дүн-хүнү-биле-даа кыппайн баар. Чоннуң амыдырал хандырылгазында бар боол турар четпестерге база бир мындыг чижекти көргүзер бодаан мен. Кара-Хаак паромун оруктулар мынчага чедир кылып чадап кааныңдан Кызыл-Черби аразында автобус халываастаан. Ажыл-агый-даа, хууда-даа айтырыгларын шиитпирлеп, район төвү — Каа-Хем суур баар дээн кижилер орук дургаар кылаштажкан, чорумал машиналар доскан чорууруун бо-ла көрүп болур. Суурнуң чурттакчыларының аргыжылгазында, амыдырал хандырылгазында бар боол турар четпестерни эдер талазы-биле Черби кедээ Советиниң күүскому боттуг хемчеглерни ап, чоннуң негелделеринче көрнүр үези келбээн деп бе?

Р. ОЧУР-ООЛ.

Эки кижилер дугайында

АНЫЯАНДАН АЖЫЛГЫР

Ынчан он дөрт харлыында Барыын-Хемчик районнуң К. Е. Ворошилов аттыг колхозунга, амгы «Барлык» совхозка, ооң техника аймаанта сонуургалдыы ажыл-ишчилерге көскү болуп, механизаторлардан, трактористерден чыда калбас, оларның соондан маңнаар, оларга бо-ла дузалажы берген турар оол турган. Ону Хевең-оол Монгуш дээр. Машина-техниканы эки билир улуг кижилер оолдуң кызымак чүткүлдүүн дораан эскерип, ону чаптап, аңаа дузалажы берген.

Элээн үе эрткенде Хевең-оол комбайн башкарып, тараа-даа кестирип, а тракторга олурупкаш, чер андарып, кожууга янзы-бүрү чүъктер-даа сөөртүп хап турар апарган. Алыс түңнелинде келгеш, Барыын-Хемчик районнуң ат-сураглыг механизаторларының бирээзи болуп, хурал-суглаа болган черлерге адын-даа үргүлчү ададыр, солуннарга мактадып бижиттирер кижилерниң бирээзи-даа апарган.

Тура-соруктуг аныяк оол ара доктаавайн, мергежилин улам бедитпишаан, автомашина башкарар эргени-даа чедип ап, 1961 чылда бодунуң өскен, төрээн ажыл-агыйынга чүък болгаш чиик машиналарны чолаачылап кирипкен. Ооң машина-техникага камныын, онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыын, сагылга-чурумнуун совхозтуң администрациязы, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары үргүлчү мактаар, өскелерге үлегер-чижек кылдыр көргүзер, район төвүнге болгулаар чөвүлел хуралдарже, мергежил бедидериниң курстарынче-да чорудар турган.

Аныяк коммунист Хевең-оол Балданович Монгуштуң ажыл-херээниң үре-түңнелдери улам илергей болуп, ажыл-ишчилерниң аразынга хүндүткелиг-даа бедээн. Ынчангаш «Барлык» совхозтуң ат-сураглыг механизатору, автомобиль чолаачызы Х. Б. Монгуштуң үлегерлиг ажылдап, ачы-авыралдыг ажылдап турары дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму аңаа 1964 чылда аңаа Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты тывыскан. Чеден чылдарның эге үезинге чедир ол-ла совхозунга ол аныяандан-на хандыкшааны, бодун бүрүн бердингени механизаторлаар, чолаачылаар ажыл-херээн уламчылап турган.

1971 чылдан эгелээш Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунга кээп чолаачылай берген. Элээн үр үениң дургузунда чолаачылап чорда холдары, чүстери аарып-шылаар апарган. Ынчангаш ынак ажылындан чарлыр ужурга таварышкан. Азыраар, доруктурар, өөредир ажы-төлдерлиг кижи аңаа орар ужур-даа чок, ажылдаар апаар. Ам чүнү кылырыл деп, элээн боданган. Моон ынай комбайнерлеп, трактористеп, чолаачылап шыдавас. Хол-дааң орар эвес ниитиге ажыктыг бир-ле ажылды кылыр апаар. Ада-өгбем шаг-шаандан бээр мал малдап, өскен-не болгай. Мен чоонгаш мен деп бодал башка кирип келген. Даайы Монгуш Санаа-Байыр болгаш өске-даа чамдык төрелдери бо ажыл-агыйга малчыннаандан бээр база үр болган. Багай эвес ажылдыг малчыннарга-даа санадып чоруур. Ажы-төлдерин-даа эки өстүрүп, кижизидип чоруур. Ынчангаш чүнү кылза чогуурул дээрзи шилип алдынган. Ам чүгле директорга барып айтырыг тургузары арткан.

Директор чүү боор, бодун сөөртүп турган чолаачызын хүндүткел-биле хүлээп ап, ооң шилип алган ажылын — малчыннаар дээнин дораан деткип, партия организациязының секретарынга дыңнадырга, оозу — ол дээрге шыдаар кижи — деп ол-ла дораан харыылаан.

Хой малды малдаарынга база салымныг кижи турган чүвең иргин. Кара чажында адазындан чарылгаш, авазы Монгуш Чанчываанның чанынга өскен кижи-дир. Тыва улус аныяандан эки малчыннай бергеннерни ада-иезин салгааннар дижир болгай. Ол чер-ле шын.

Хевең-оол Балданович малчыннаан баштайгы чылдарында күрүнеге эът кылдыр дужаар хойлар, иртер кадарып турган. Баш санындан хүк алыр хүлээлгезин күүседип турган. Дүктүң арбын болгаш шынарлыг болурунга малдың ажаал-тежээли деңгели улуг салдарлыг. Хойларны шынарлыг кыргыырынче улуг кичээнгейни ол салыр. Дүктүң элбек база шынарлыг болуру хойжуларның, мергежилинден, ажыл-херээн оларның канчаар көөрүнден хамааржыр. Ынчангаш ол чылдың кайы-даа үезинде хоюн эки малдаар дээш эрес-шудургу ажылдап келген.

Сөөлгү үш чылда Хевең-оол Балданович төрүүр хойлар кадарып, чүс баш хойга онааштыр 80-ден эвээш эвес хураганны ап келген. Эрткен күзүн 500 баш хураганны хүлээп алгаш, кышты эки ажырып, оларның шуптузунуң дүгүн кыргааш, дужааган. Ам оларның шээр малды семиртир азыраарынга кайгамчык таарышкан Баян-Кол Оорунда чайлагладып турар. Малчынның эң идегелдиг болгаш идепкейлиг дузалакчызы — Дүдүк-кыс Каң-ооловна Монгуш база мурнакчы малчын болуп, бодунуң ажы-төлдерин эки өстүрүп, доруктуруп, кижизидип чоруур. Уругларындан: Александр — совхозта чолаачы, Елена — Ак-Довурак хоорайның уруглар садында поварлавышаан, башкы училищезинде бот-өөредилге-биле өөренип турар, Геннадий — Эрзин райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы, Аяя — күзүн бешки класска өөренир.

Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы Х. Б. Монгуштуң хөрээн Ленинчи юбилей медалы биле социалистиг чарыштың тиилекчизиниң херек демдектери каастап чоруур. Биче сеткилдиг, кижизиг бүдүш-чаңныг, эш-өөрүнге дузааргак, онаашкан ажыл-херээнге бердинген, ажыл бүрүзүн харыысалгалыг ёзу-биле көөрүнге чаңчыккан коммунист Хевең-оол Балданович хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг. Совхозта партия комитединиң бюро кежигүнүнге каш удаа соңгуткан.

Он бирги беш чылды чедиишкинниг доозарынга ол улуг бүзүрелдиг. Кыштааның агар септелгезин чазын-на кылып алган. 10 тонна сигенни бодунуң күжү-биле белеткээш, кыштаанга чедирип алыр сорулганы ол бодунуң мурнунга салган. — Ол сан кызыгаар эвес-тир. оон-даа хейну белеткеп алырының аргазы бо чылын бар — деп, малчын чугаалаар болду. «Эки чурттаар дизе, эки ажылдаар херек» деп чүвени бодунуң ажыл-херээ болгаш амыдырал-чурталгазы-биле бадыткап чоруур кижилерниң бирээзи бо малчын деп бодаар мен.

Төрээн партиязының XXVII съездизин ол тепептиг уткуур дээрзинге чигзинмейн барып болур бис.

С. КЫЗЫЛ-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

⊙ Венгр демир-орукчуларның чедиишкини ⊙ Ристиң эң бедик дүжүдү ⊙ Айыылдыг халап болур часкан ⊙ Сөөк-язы ылгакчыларының буруңгуларының дугайы ⊙ Серемчилелди күштелдиреринче кыйгырып турар ⊙

Социализм чурттарында

БУДАПЕШТ

Венгр демир-орукчуларга амгы беш чыл сөөртүлгени үндезини-биле интенсификастаарының үези болган. Эрткен чылдарда кол-ла кичээңгейни олар орук ажыл-агыйын чаартырынче, кол-кол шугумнарны электрижидеринче угландырган.

Чүгле эрткен чылын Венгрияга электрилиг сөөртүлгеже 100 километр хире оруктарны шилчиткен, 250 ажыг километр орукту чаарткан. Чурттуң эң улуг үлетпүр болгаш культура төвү—Печ хоорай-биле найысылалдың аразында эң узун оруктарның бирээзин электрижидери доостур чыгаан.

БРАТИСЛАВА

Кожица хоорайда металлургия комбинадында 2 миллионнуң ээлчеглиг каң хоорзаларны шуткуп тургаш, кылып үндүрген. Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле тудуп тургускан ол бүдүрүлгени национал индустрияның үндезини деп санап турары-даа чөптүг. Ооң чылда продукциязының өртек-үнези амгы үеде 15 млрд. крон-акша чедип турар.

Кошицада ол улуг бүдүрүлге чери ЭДЧ кежигүнү чурттарның социалистиг экономиктиг интеграциязының комплекситиг программазын боттандырарынга идепкейлиг киржип турар.

ХАНОЙ

Вьетнамның кол-ла аъш-чем культуразы болур он ийи тонна ристи—Дарлак можуда «Кызу» дээр кооперативтиң тараажылары гектар санындан-на ажаап ап турарлар Ол болза республикада эң бедик көргүзүглерниң бирээзи-дир.

АКШ-тың вьетнам улуска удур агрессчи дайынының үезинде кыйыг-чапсар чок кылдыр бомбалаттынган шөлдер улусчу эрге-чагырганың чылдарында кедээ ажыл-ишчилериниң кызымаккай ажылының ачызында база катап үнүш-дүжүткүр болу берген.

(СЭТА).

АКШ-ТЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Европага бүзүрежилгени, айыыл чок чорукту быжыглаарының болгаш боо-чепсекти дүжүрериниң хемчеглериниң талазы-биле конференцияга совет делегацияның кежигүнү И. С. Розанов чүве чугаалааш, шериг информациязы-биле солчуушкун айтырыынга АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының туружун шыңгыы шүгүмчүлээн.

Бо талазы-биле барыын таланың саналдары Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың түңнел актызының ёзу-чурумунга долузу-биле чөрүлдээлиг боол, соңгу-атлантика бөлүглежиишкининге чаңгыс талалыг артык күштүг чорукту чедип алырынче угланганын ол демдеглээн.

АЙЫЫЛДЫГ ТАВАРЫЛГА

ЛОНДОН. (СЭТА). Клайд хемде суг адаанга чоруур хемелер турлааның чанындан ырак эвес черге айыылдыг таварылга болган. Ол баазаже ядролуг частыр чүүлдер аппар чораан ийи чүък машиназы Хеленсберг хоорайның мырыңай ортузунга ускүлешкен. Радиоактивтиг бүдүмелдериң хадып үнериниң болгаш ол черниң хораннаныышкынының айыылы туруп болур.

Ол таварылга бүгүдеге билдине берген болганда, Великобританияның камгалал министерствозу, ындыг таварылга херек кырында болган деп бадыткаар ужурга таварышкан.

НИКАРАГУАНЫҢ ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Рейганның администрациязының мегечылдагаан-биле ол чуртка удур дорт чепсектиг интервенцияны организастаар дээш кылып турар оралдажыышкынннарының үезинде серемчилелдиг болурунче делегейниң хөй-ниитизин Никарагуаның чазаа кыйгырган. Республиканың даштыкы херектер министерствозунуң ында парлап үндүрген медеглелинде «Сандинож чепсектиг күштер гондурас Матапало суурже халдаашкын кылган» деп, меге чулчуруушкуннарны Гондураста нептередип турарын шын эвес деп бадыткаан.

Ол хоп-мегечи буруудадыышкын Никарагуага удур агрессияны бүгү аргалар-биле агартырынче чүткүп турар Вашингтонның милитарисчи күзел-бодалдарынга дүгжүп турарын документиде айыткан. Бир эвес гондурас суурже халдаашкын херек кырында болган-даа болза, ону ТРЭ-ниң бүгү хевириниң боо-чепсээ, ооң иштинде үгер-боолар-биле безин чепсеглеп турары сомосажыларның саттыныкчы дээрбечилери кылган болур ужурлуг.

РАСИСТЕР КИЛЕҢНЭЭН

ХАРАРЕ. (СЭТА). Мурнуу Африкада төөгү болгаш этнография талазы-биле сөөлгү эртем шинчилелдери ук черниң сөөк-язы ылгакчыларының килеңнээшкинин болдурган. Бөгүн эрге-чагырганы холунда тудуп турар болгаш «ак кештиг расаның бис» деп көөргеттинип турар бир уктуг «арыг хенниг» хөй-ле санныг политиктиг ажылдакчыларның ада-өгбелериниң угу... Гвинея районундан болгаш Индиядан келген дээрзин ол шинчилелдер бүзүрелдиг-биле бадыткап турар.

Мурнуу Африкада ак кештиг кижилерниң амгы салгалы оларның эрте-бурунгу ада-өгбелери-биле бир дөмей, «холушкак ханның» кижилери болурун Мурнуу Африка Республиканың төөгү шинчилелдериниң институдунуң, Барыын Кап университединиң, Кейптаун университединиң эртемденнери бадыткап көргүскеннер. Оларга Мурнуу Африка Республиканың президентизи П. Бота, чазак кежигүннери, ол хамаан чок Мурнуу Африканың кедергей барыын үзелдиг консервативтиг партиязының баштыңы А. Треурнихт дээн ышкаш, ындыг карангыдошкун сөөк-язы ылгакчызы хамааржып турар. Эртемденнерниң ажыдыышкыннары сөөк-язы ылгаар идегеттерниң килеңнээшкинин болдурган.

Капиталистиг чурттарның массалыг информация чепсектери «барыын демократияның боттаныышкынының», деңэргелерниң болгаш аргаларының дугайын кезээде-ле могаг-шылаг чокка шуугап турар. Күш-ажылчы кижилер-биле капиталдың аразынга хоорайларның кудумчуларынга болгаш шөлдеринге амдызында шуут-ла сегиржип албайн турарының үезинде Барыын чүктүң хереңгитеннериниң эрге-чагыргалары демократтыг хостуг эрге-шөлээ херек кырында бар кылдыр көргүзерин оралдажып турар. Месилдежиишкин үнген таварылгада, «хөлзээшкин кылган чонга» контрольдуң бүгү чепсектерин, дорту-биле айтырга, ол-ла барыын «демократияның» херекселдерин: доклактарны болгаш карак чажы төгүлдүрер хейни, тускай өөредип каан ызырар ыттарны болгаш суг аттыктырар бооларны, куяктыг автомобильдерни болгаш ёзулуг ок-бооларны-даа ажыглап эгелээр. «Корум-чурум хайгааракчыларының «чылдагааннары» төне бээрге, хой кежи кеткен бөрүнүң арын-нүүрүн көргүзүптер шериг кезектери аңаа киржип эгелээри ховар эвес боол турар.

Оң талазында чурукта: голланд Утрехт хоорайда өскерти кеттинип алган полицейлерниң чыскаалчыларны араатанзыг ёзу-биле ажылааның сөөлгү үезинде.

АКШ. Калифорнияның Беркли университединиң студентилери сөөк-язы ылгаар чорукту буруудадып, Мурнуу Африка Республикада хөделип турар компанияларның фондузундан акша-хереңгини дораан хураарынче кыйгырыгларны холдарынга туткаш, удурланыышкын илередириниң чыскаалын (чурукта) эрттиргеннер.

АПН—АП—СЭТА-ның фотолары.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ДОКТААМАЛ, ШЫҢГЫЫ ЧОРУДАР

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарын амыдыралга боттандырар дээш ажылды «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткому, улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскому чорудуп турар.

Хоорайның күш-ажылчы коллективтеринге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, аңаа үндезилээш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле ажылды кичээнгейниң төвүнде тургускан.

Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, бо чылдың беш айларында чылдагаан чокка ажыл шагын үзер чорук арыглал фабриказында 6 хуу, рудникте 65 хуу кызырылган. Мурнуку чылдарда бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цех хожудаңгай ажылдыгларның одууранга турган, ам ол коллектив—мурнакчыларның бирээзи. Цехте партия, профэвилел организациялары, цехтиң администрациязы эргижирээн херекселдерни солуп, күш-ажылды организастаарын экижидери-биле чергелештир ажылчыннар ортузунге сагылга-чурумну быжыглаарынче угланган хемчеглерни ап чоруткан. Ынчангаш бо чылдың эрткен айларында ында янзы-бүрү чылдагаан-биле ажыл шагы үзер чорук 35,9 хуу кызырылган, сорттуг даг-дүгүн бүдүрери база көвүдээн.

Ол ышкаш амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде, төп бүдүрүлге лабораториязында, № 3 орук-септелге участогунда партия организациялары күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылдың дээштиин бедидип турар. Бо коллективтерниң ажыл-ишчилери чылдан чылче деңдески ажылдап келгеннер.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди партияның болгаш чазактың айтыышкыннарынга дүүштүр тургузар дээш ам-даа хөй күженишкинни үндүрери негеттинип турар. Чамдык коллективтерде бо ажыл ам-даа кошкак. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде чылдагаан чокка ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар хөй. Чижээ, тудуг эргелели эрткен айларда янзы-бүрү чылдагааннар-биле 252 кижи-хүнүн чидирген. Чамдык чөптүг чылдагааннар бар-даа болза, ажылга организас чок, шүшпес чоруктуң уржуундан чылдың-на хөй капитал салыышкыннар чедир шиңгээттинмейн келген. Эрткен дөрт чылда тудугжулар 4088 муң рубльдиң ажылдарын чедир кылбаан, капитал салыышкыннарның болгаш бараанныг тудуг продукциязының планнарын күүсетпээн, 3930 дөрбелчин метр чурталга шөлүн чедир тутпаан. Чогуур хуусаазында доозулбаан объектилер хөй.

Хожудаашкындан канчап уштунарыл? Бо талазы-биле чугаа мурнунда каш-даа удаа болуп тургулаан. Ону чайладырының хемчеглерин ажылдап кылган, а ону боттандырары чедип алдынмайн турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизинде, тудуг-септелге участогунда, транспорт цегинде, арыглал фабриказының үрмектеп сорттаар комплекизинде, хлеб заводунда чылдагаан чокка ажыл шагы үзер чоруктар эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге көвүдээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкак тургустунганындан мурнунда эки ажылдыг деп санадып турган коллективтер —хлеб заводу, тудуг септелге участогу хожудаашкынга таваржып эгелээн. Ынчангаш бо коллективтерде партия организациялары боттарының дайынчы чоруун, коммунистерниң башкарыкчы ажыл-чорудулгазын идепкейжидеринче угланган чугааны кылып, хемчеглерни ап турар.

Күш-ажылчы коллективтерге ажыл шагын чөп ажыглаары—чугула айтырыг. Партком хөй-ниитиге даянгаш, бо талазы-биле рейд, хыналдаларны чоруткан. Чижээ, хыналдага хаара туткан чээрби ийи коллективтерде даңзы ёзугаар ийи муң бир чүс ажыг кижи ажылдап турар болза, хыналда чоруткан хүн бир муң чеди чүс ажыг кижи ажылдап турган. Билдинмес чылдагааннардан чээрби бир кижи ажылче үнмээн, алдан беш кижи озалдаан болуп турар. Чамдык коллективтерниң удурткучулары күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн таварылгаларны ол-ла үезинде демдеглевейн, чогуур хемчээн албайн турары хыналдадан илерээн. Мындыг четпестерни болдурбазы үениң негелдези болгай.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле Чарлык күштүг болуп эгелээн соонда, партком, хоорай Совединиң күүскому элээн ажылдарны кылып чоруткан. Күш-ажылчы коллективтерде арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажыл чорудар комиссияларның, профилактика чөвүлелдериниң, эш хуу судтарының, эки тураның улусчу дружиналарының составын эде көрген. Ооң удурткучуларынга ажыл-агыйжы, амыдыралчы дуржулгалыг коммунистерни колдады шилип алган. Айның баштайгы неделязында чоруткан рейдилер үезинде хөй-ниити черлеринге эзирик көзүлген чеден ийи кижини милиция ажылдакчылары болгаш улусчу дружина штабының кежигүннери туткан. Оларның бежен бирин үжен деп бежен рубль чедир штрафтаан. Эзирик чораан кижилерниң дөртен үжүнүң хуузунда хереэн арагалаашкынга удур комиссияларның, профилактика чөвүлелдериниң, профэвилел комитеттериниң, күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга сайгарган. Тудуг организацияларындан, арыглал фабриказындан хөй-ниити черлеринге эзирик чорааннар хөй болган.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел—хүн бүрүде чорудар, улуг күженишкинни негээр ажыл. Ынчангаш ону инициативалыг, дээштиг арга-хевирлер-биле чорудуп, ооң кижизидикчи салдарын бедидери чугула сорулгавыс.

С. КУЖУГЕТ,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком секретары.

ОМАК-ХӨГ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын күүседир дээш ажылдарны күш-ажылчы коллективтерде чорудуп турар.

Чугула бо хемчеглерниң бир чижээн «Бай-Тал» совхозтуң Хемчик бажында өшкү бригадазындан көрүп болур. Ол чоок-кавының малчыннары, сарлыкчылары кичээл болур хүнүнде чаңгыс черге чыглып кээп, доктаалды өөренип көрген, ында көдүрген айтырыгларны чүүлдүг деп хүлээп алган.

Бригада сөөлгү чылдарда социалистиг хүлээлгелерни күүсетпейн турган. Ооң кол чылдагааны болза, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң болгаш ниитиниң корум-чурумунуң баксыраан. Ол чорукка удур демисел күштелген. Ылаңгыя арагалаашкынны соксатканындан малчыннарның күш-ажылы экижээн, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге таарымчалыг байдал тургустунган.

Кижи бүрүзүнүң идепкейи бедип турар. Суббота, воскресенье хүннеринде Хемчик бажынче машина чедер оруун улам өрүледири-биле Чывар-лыг-Кыйыг деп черден Кызырак-Каттыг-Эл баарынга чедир үш муң метр черни аштап кылган. 200 метр хире хая-даш одуругну бульдозер-биле үстүрүп, машина эрте бээр кылдыр дескилээн, кончуг улуг хая-даштарны чайлаткан.

Мурнуку чылдарда шефтеп доскаш, «дойлаар» деп арагалыг кээп турган болза, а бо удаада чаңгыс-даа кижиге арага аймаа чок болган. Харында мырыңай көк элээр-ле сеткил хандыр хөөрежип, үш хондур агаарлап, омак-хөг-биле ажылдаан бис. Бригадиривис Март-оол Баавыл, өшкү кадарчылары Маңнай Иргит, Бараан Баавыл, сарлыкчы Сенданмаа Бидип-оол, оон-даа өскелер эки ажылдаан.

Моон-даа соңгаар шефтерни организастап, орукту Чөөн-Хем чедир аштааш, хемни кежир машина көвүрүүн тудары көрдүнген. Черле ынчаш кылыр ажыл-херектер хөй: күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыырадыр, арагалаашкынны узуткаар, бригада төвүнге культура-массалыг ажылдарны эрттирер, аныяк хойжуларны уран чүүлге кирииштирер. Концерт белеткеп алгаш, бригадаларже баалаар. Ол чоруп тургаш, мурнакчы дуржулганы өөренир, эп-найыралды улам быжыглаар болгаш бот-боттарынга дузалажыр.

Амгы үеде малды эки семиртири-биле чайлагже көжүп эгелей бердивис. Кылып каан оруувусту таварып көшкен малчыннар шефчилерге өөрүшкүзүн илередип турар. Чыргал Көк, Доңгурак Маадыр, Бараан Баавыл чайлаглаарында чеде берген.

СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин төлептиг уткуурубиле бистиң бригаданың кежигүннери улуг көдүрлүүшкүнбиле ажылдап турар.

Д. КАРА-ООЛ,
өшкү кадарчызы.

ЭКИ ЧАҢЧЫЛДАРНЫ САКТЫП КӨӨРГЕ...

1938 чылда кожавыс аалга куда болган. Седен-Доржу Кууларның уруу Маңаа Чүльдүм-биле өг-бүле тудар дээн.

Ынчан күс турган. Седен-Доржу Марзанович ачамны «кудага белеткенириңге дузалажып көр, акым» деп чедип келди. Ачамны эдерип, ол аалга чеде бердим. Чаа ак кидис өгнү тиккеш, иштинде демир-суугу салып каан тур. Ол үеде демир-суугулуг өглер ховар. Ачам суг база демир-суугуну чаа-ла садып эккеп алган турган. Ачам биле Седен-Доржу теректер хирээлээш, балды-биле чонуп тургаш, узун столдар, узун сандайлар чазап хүнзедилер. Оларны келген улус шайлаарынга эптиг кылдыр кылыр чорду. Баг каггар мергелерни, ча, согунну шуптузун белеткээн. Мен ол өгнүң оолдары Шериг-оол, Байыр-оол суглар-биле ойнап хүнзедим. Ол хүн ноябрь 5-тиң-не хүнү турган боор, чүге дээрге ийи хонганда, ноябрь 7-де, Седен-Доржу куда эгелээр деп барды деп бистиинге бо келди. Угбаларым, акым, ачам суглар баштай чоруй барган, өгде барык кижи чок арты. Бичии дуңмамны авам чүктеп алырга, ужээлээ чоруптувус. Куда 11 шакта эгелээр турган.

Чеде бээривиске, чалаттырган улус чыглып келген болду. Узун столдарда аъш-чемни салып каан тур. Соктаан далган, тараа, үзүм чигир, боова, боорзак дээш чем-не хөй. Келген кижилерни столче олуртупла тур. Аныяктар чаңгыс аай бир столда олурлар. Куданы Чыргакы сумузунуң секретары Амырбит Куулар ажытты. Ол Улуг Октябрьның 21-ги чылының хүнүнде бисте улуг өөрүшкү болуп турарын, Чыргакы сумузунга база бир чаа өг-бүле немешкенин чугаалааш, аныяктар аас-кежиктиг, омак-хөглүг чурттаарын күзеди. Ханды кырган бичии көгээржиктен араганы дашкага куткаш, Амырбитке сунду. Ол дашканы тудуп алгаш, туруп келгеш:

— Эргим төрелдер, кудалар! Тыва улустуң 30 хар четпээн аныяк кижилер арага ишпес, таакпы тыртпас дээр, эки чаңчылы бар болгай. Ам Ленин Башкының коммунизмның сорулгазы база ындыг. Бо кудага аныяктарга шаптыктап арагалап болбас. Ам канчаар эрги ёзулал-биле амзап каайн — дээш амзааш, дедир сунду. Оон араганы олурган улуг улуска эргилдирдилер. Ачам бичиини аас деп кагды, авам шуут ишпеди. Араганы чүгле улуг кижилер аас дидилер.

Аныяктарга келген төрелдер база байыр чедирип, чагыг-сүмезин чугаалааш, белек-селектерин бердилер. Ооң-биле куда шайлалгазы үзүктелип, оюн-тоглаа эгеледи. Араганы ийи дугаар-даа эргилдирбеди. Ойнаар күзелдиг кижилерге оюн эртенге чедир үргүлчүлээр деп чарлады. Улуг кижилер Седен-Доржуларның өөнде бардылар, аныяктар—чаа өгленген уруглар өөнде. Хамык улус бөлүк-бөлүк болу алгаш, кажыктап, даалылап, тывызыктажып, бызаанчылап, хомустап эгеледилер. Оон ча адар, баг каггар оюнче кирдилер. Элээн болганда база катап чемненип эгеледилер.

Ооң соонда авам-биле кады чаныптым. Акым, угбаларым ойнап артып кагдылар. Ачамны тоолдадыр дээш база арттырып кагды. Авам салган ужа, төжүнүң артыын хапка суп алгаш ап алды. Кежээзинде акым Кошкендей биле угбам Көк чедип келдилер, Караң угбам артып калган. Эртен ийи адашкылар чедип келген. Куда ынчалдыр доозулган.

Мен бо чүүлду арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар, араганы боттары кылыр чоруктуң когун үзер талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын таныгшкаш, кончуг чүүлдүгзүнүп бижидим. Ук доктаалдарның күүселдезин чедип алыр дээш бо хүннерде демиселди чорудуп турар бис. Үстүнде бижээним ышкаш эргиниң эки чаңчылдарын төөгү эртемнериниң кандидады, башкы Г. Н. Курбатскийниң чүүлүнден сеткил ханып номчаан мен. Ынчангаш арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демисежип тура, чамдык эки чаңчылдарны сагыыры база артык эвес деп бодаар мен.

Солунга чоокта чаа үнген журналист Ч. Кара-Күскениң «Чаа ёзунуң шайлалгазы» деп эгелиг чүүлүнде бижиттинген чүүлдер дыка солун болгаш ажыктыг деп бодаар мен. Аныяктарның кудазын ынчаар эрттирери ёзулуг-ла таарымчалыг-дыр.

Ч. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик рай. эк.

Мариам РАМАЗАНОВА.

САЛГЫНЧЫГАШ

Кара хилиң аржыылдыг
Кара дүне дүжүптү.
Саргарадыаан бүрүнү
Салгынчыгаш тоглатты.
Даглар сиртин кужактап,
Таяларны чассыдып,
Салым чаңын көргүзүп,
Салгынчыгаш хадыды.
Адар даңы атканда,
Айдың херел үнгенде,
Саглалчыңнаан чечекче
Салгынчыгаш чаштынды.
Шааңны төндүр маңнадың,
Салгынчыгаш, дыштан че.
Чечектериң салбаанга
Сеткил хандыр удү че.

М. КЕНИН-ЛОПСАН очулдурган.

ӨПЕЙ ЫРЫ

Сагыш-сеткил хөлзедип кээр
Часкы шагның боду ышкаш,
Кавайында чассыг оглум
Каттырымзап, көрүп чыдыр.
Өпей-опей, чассыгбайым,
Өндүр чолдуг эреспейим.
Аткан даңның хаязында
Ажыл-иштен ачаң келир
Хүннүң чырык херелдери
Хүрең арның чассыда бээр.
Өпей-опей өпей сарыым

Малчыннарның уруглары
Малга ынак кежээпейлер
Адазының, иезиниң
Ажыл-хереэн салгап аарлар.

Өөрүшкүмнүң дээжизи.
Аваң, ачаң ынакшылын
Амыдырал-чуртталгазын
Улам ыңай байыдар сен.
Ужар куш дег эреспейим.
Өпей-опей, чарашпайым.
Өшпес көс дег ынакшылым.

М. ДОРЖУ.

КОРГУНЧУГ КАС

Мустай КАРИМ.

Холдарывыстан четтинипкеш, сесерликче чоруп ор бис. Бистиң херимивистиң адаандан саргылдыр баш көстүп келди. Мен Мараттың дуңмазы — Фатиманы дораан-на таныи кагдым. Бистиң кудумчувуста чаңгыс-ла саргылдыр баштыг уруг ол болганындан ону кым-биле-даа салчавас сен. Ол аваангыр болгаш, союп орары бо-дур, херим адаандан үнүп кел-ле, тура халыды—көрем. Бо үттү чүгле чаңгыс Фатима эвес, бис шуптувус-ла херим адаа-биле өдүп турар бис, хаалганың сенчизи кончуг бедик черде кактынган болгаш бис ону ажыда албас бис. Марат безин ол сенчиге четпес, ынчалза-даа Марат сес харлай берген болгаш иштибиле союп чорааш, херим өдерин күзевес, а херимни туттунуп чорааш, ажыла бээр.

Оксана Фатиманы көрүп кааш, ыыткыры-биле, каттырыпты. Кажан өңнүг чедип келирге, кижи бүрүзү-ле өөрүүр болгай.

Фатиманың кайы-даа холунда саазындан кылгаң тааннар. Бирээзин ол менче сунгаш, өскезин Оксанаже сунгаш, кедергей келдирлевишаан, дүрген-дүрген чугаалай-дыр:

— Малат шупту дөрт кижиниң дөртээлдижинге дөрт таан кылган. Кажан куштар ужуп чоруптарга, кедергей хөглүг апаар!

Фатима алды харлай берген, а ынчалза-даа келдирлевишаан. Улуг кижилер безин ону элдепсинер.

— Көлүңер даан!—деп алгыргаш, Фатима Оксананың таанын салып үндүрүптү.

Саазын куш өрүлевишаан, таваар ужуп чор. Фатима өрү шурап тур, ,а Оксана өөрүшкүден адыштарын безин часкаан тур.

Мен бодумнуң таанымны Оксанага бердим. Дуңмам чудук кырынче үнгеш, чая аарак, кушту өрү октапты. Саазын таан агаарга эргилгеш, хенертен дашчыгаш кырынга дөгеленип чыткан кас оглунуң кырынче бадыпты. Кас оглу корткандан черже кээп дүштү. Чүү болганын орта-ла билбейн барып-тыр мен, Оксана кас оглунче шимеш дээн, дискектенип алган,олче холдарын сунган олур.

— Ой, чаш чүвени, бутчугажын бертип ап-тыр!— деп, ол чугаалай-дыр.

Ол үеде хорадаан аскыр кас ыыткыр кылдыр каккыргаш, чалгыннарын херипкеш, Оксанаже ужуга бергеш, ооң оргазынче далбаңнавышаан, черже ужур база берди. Дуңмамның алгы-кышкызы-даа хөлчок. Фатима ыглап тур. Мен касче шурай бергеш ооң чалгынындан сегирип алдым. Кас мээң өштүмнү аарышкылыы кончуг кылдыр ызырды. Ооң чалгыны мээң холдарымдан хосталы берди, кылыктыг кас мени ийи чалгыннарын хербишаан, карбаңнап эгеледи. Мен кээп дүжүп чыда, чоогумда кылыктыг кастың туманналчак карактарын көрүп кагдым. Оон ыңай чүну-даа көрбедим, чүну-даа дыңнавадым, ийи холум-биле арнымны дуглааш, дээрбектелдир, черже чыдыптым. Мен алгырбадым-даа, ыглавадым-даа. Кажан меңээ хөлчок аарышкылыг апаарга, ыглап-сыктаар чаңчылым чок кижи мей. Диштеримни так ызыртыныптым, а кас мени теп-соп, үсперлеп-ле тур оң.

Бир-ле кижи мени көдүргеш, бут кырынга тургузуп кагды. Мен бир караамны көрүп келгеш, Мансур кырган-ачавысты көрүп кагдым. Ону долгандыр Марат, Фарим болгаш Фатима халчып турлар, а Оксана черде олуруп алган ам-даа мөөревишаан. Мен билир мен — ооң мени кээргеп олурары ол.

— Карактарыңны көрүвүт, оглукуужум — деп, Мансур кырган-ача чугаалай-дыр — Дайзын куш-тур ийин моң! Чаш төлдү хензиг-ле черге үсперлеп каап тар часты.

Ол сөстерден болгаш ногаан хөйлеңимни ора-чаза соктуруп алганымдан ыглаксаам-даа келир.

— Кюнбикеге мен чеже катап чугаалавадым дээр — бо дээрге аскыр кас эвес, а арааган-дыр деп аан... Чаш кижиниң чүрээ-даа чарлы бергей... Кырган-ача Мансурнуң үнү таан эвилең ийин, ону кедергей дыңзыг кылдыр куспактаксаам келир. А Марат кожа туруп алган, карадаанзыг хүлүмзүреп туру:

— Бир катап мени калчаа ыт ызырыпкан, ынчалзажок чүрээм-даа чарылбаан. Бир эвес силерниң казыңар менче халдап келген болза, ооң бажын оора долгаптар ийик мен.

— Долгаптал-ла боол сен! Бодуң аскыл-дагаадан безин коргал ийик сен чоп!—деп, акызынче Фатима алгырды.

— А сен улуг улус чугаазынга киришпе: Ойнаар-кыстар-биле барып ойна—деп, ону Марат үзе кирди.

— Фатима шынын чугаалап тур—сен мактаныкчы-дыр сен —деп, Фарит дидими-биле чарлады.

Марат олче дүрген эргиле берди, мен көөрүмге ооң чудуруктары изий берген хире:

— Мен бе?

— Сен!

— Эй, күскү аскыр-дагаажыгаштар, силерни-даа аар! Кууш! кууш! — деп, Мансур кырган-ачавыс оларны чарды. —Тайбың чаагай, ойнаңар. Сен уруум, Оксана ыглаарыңны база соксат. Ам ховудан аваң келир болгай.

Мансур кырган-ачавыс эжикче углапты.

— Алгыш-кырыш үндүрбеңер, ажы-төл!—деп, ол бистерже хая көрүнмүшаан, немеп кагды.— Даарта Май Бирниң байырлалы болгай. Ол дээрге —Найыралдың байырлалы-дыр.

СПОРТ-ТЕХНИКТИГ КЛУБ

Каа-Хем районнуң ДОСААФ организациязында спорт-техниктиг клубтуң ажылдакчылары аныяктарны техникага өөредип, спорт херээнге оларны хаара тудуп, чыл бүрүде шериг назылыгларны автомашина болгаш мотоцикл башкарарынга өөредип турар. 1985 чылдың бирги, ийиги кварталдарында 61 чолаачыны, ооң иштинде «А, В» категорияның 37 чолаачызын өөреткен. Сарыг-Септиң № 1, 2 ортумак школаларының 9, 10 класстарының өөреникчилери 26 кижи, Бүрен-Аксы ортумак школазының өөреникчилери 12 кижини автомашина болгаш мотоцикл башкарарынга база 10 кижини радист кылдыр өөреткен. 15 хире оолдар моточарышка өөренип, республиканың мотокросс маргылдаазынга доктаамал киржип турар.

Чоокта чаа Сарыг-Сеп чоогунда Мерген-Коштай аксынга республиканың мотоциклистериниң кросс маргылдаазынга бирги черни сарыг-сепчилер ээлээн. Аңаа В. Самороков, В. Кривоножкин, А. Журба олар бирги черлерни тус-тузунда ээлээннер.

В. УЙНУКАЙ.

ТВ

ИЮЛЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.55 — «Фольклор ансамбли ойнаар. 9.20 — «Спортлотонуң» 27-ги тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бааран болуп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Эртенги почта» музыкалыг дамчыдылга. 12.15 — Уругларның каттырынчыг киножурналы «Ералаш». 12.30 — Кодээниң ишчилеринге дамчыдылга. 13.30 — «Музыкалыг киоск». 14.00— Уругларга фильм. 15.10 — Бөгүн—Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнү. 15.40—Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларынга концерт. 16.30 — «Аян-чорукчулар клувуу».17.30 — В. Кунченко ырлаар. 17.40 —Мультфильмнер. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Улусчу чогаадылга». 19.35—Б. Барток. Концерт. 19.00 — «Дерсу Узала». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.05 — Теннис. Англиядан дамчыдылга. 23.05—23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.15 — Хөглүг нотажыгаштар. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.30 — Док. фильм. 10.00 — Г. Вавиловтуң чогаалдары (музыка). 10.40 — Док. телефильм. 11.10 — Мультфильмнер. 11.40 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 12.40 —«Эзоп». Уран-чечен фильм. 14.25 — Польшадан дамчыдылга. 15.00 — Эртем-нептерелдиг фильм. 15.10 — «9-ку студия». 16.10 — Тайбың болгаш аныяктар. 16.45 — Эртем-нептерелдиг фильм. 17.00 — «Каң канчап катканыл». 4-кү сериязы. 18.05 — Дзю-дога ССРЭ чемпионады. 18.35 — Сураглыг совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Г. Свиридов. 19.30 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммалар-ның VI делегей фестивалы—«Челээш». 20.45 — «Кайгамчык хөл». Док. фильм. 21.00—«Үе». 21.35 — «А паровозы гудят и уходят». Уран-чечен телефильм. 22.40 — Венгрияның артистериниң болгаш ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң симфониялыг оркестриниң концерти. 23.30—00.00 — Волейболга делегей маргылдаазы. Херээженнер. ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң шилиндек командалары ойнаар.

ИЮЛЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында допчулал. 9.25—Уругларга фильм. «Мальчишки». 1-ги серия. 10.35 — Фортепиано концерти. 11.05—11.10— Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». 15.15 — «Уругларга аңчыгаштар дугайы». 15.45 — Концерт. 16.15 — Чаа док. фильм. 16.30 — «Школа реформазы». 17.00 — Объектив. 17.30 — Чалыыларның чогаадылгалары. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30 —Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— Футбол дугайында допчулал. 19.30 — «Бичии концерт». 19.50 — «Иван Павлов. Шынныг чоруктуң дилээни». 1-ги серия—«Рязаньга төрүттүнген». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35— Концерт. 22.10 — Теннис маргылдаазы.22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Мультфильмнер. 8.50— «Поэзия». 9.35 — Эртем болгаш амыдырал. 10.05—Чаа док. телефильм. 10.15 — Орус чугаа. 10.45 — «А пароходы гудят и уходят». Уран-чечен телефильм. 11.50 — Дзюдо хүрешке ССРЭ чемпионады. 12.20 — Уругларга фильм. 13.35—Док. телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 14.00—Фильм-концерт. 15.05 — 15.10 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — «Челээш». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Капель». Уран-чечен фильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Шахтёр» — «Динамо» (Тбилиси).

«МИСХОРАНЫҢ» БАЖЫҢЫ

КРЫМ ОБЛАСТЬ. Мурнуу чуктуң изиг хүнү, чоок-кавының кайгамчык чараш черлери, чылыг суглуг далай болгаш өг-бүлелер дыштанылгазын эки организастааны санаторий хевирлиг «Мисхора» дээр дыштанылга бажыңын онза нептереңгей, хүндүткелдиг болдуруп турар. Аңаа чылдың-на тос муң ажыг кижи кээп дыштанып база эмнедип турар.

Ортааки чүс чылдарның шивээлеринге дөмейлештир тудуп кааи ооң онзагай хевирлиг бажыңы — «Хараачыгай уязы» шагда-ла Крымның мурнуу эрик кыдыын онзагай эмблема-демдээ апарган. Ону 1912 чылда Ай-Тодор дээр шенекте инженер А. В. Шервудтуң төлевилелин ёзугаар туткан.

ЧУРУКТА: мында дыштанып турар ажылчын Юрий Владимирович Коваленко, ооң кадайы — уруглар садының кижизидикчизи Валентина Федоровна болгаш оларның уруглары — тос харлыг Саша болгаш алды харлыг Вова олар аңаа Норильскиден барганнар.

К. ДУДЧЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроиказы.

КРАСНОЯРСКИГЕ АΑЛДАП ЧОРААН

Ак-Довуракта «Строитель» Культура бажыңында уругларның цирк студиязының киржикчилери 15 оолдар, уруглар Красноярск хоорайга боттарының уран чүүлү-биле аалдап чорааш, чедип келгеннер. Олар ук студияның удуртукчузу Григорий Петриченконуң удуртулгазы-биле Красноярскиниң Күрүне циригинге чорааш, аңаа делегей конкурстарының лауреады, Парижке алдын медальды чаалап алган жонглер-эквилибрист Григорий Попов, ССРЭ-ниң улустуң артизи, дрессировщик Иван Рубан олар-биле таныжып алганнар.

Аныяк циркчилер судно тудар заводка, шериг гарнизонунга, улуг бүдүрүлгелерге боттарының концертин бараалгатканнар. Пионерлер хүнүнге тураскааткан улуг концертти Тываның аныяк циркчилериниң ажытканы — өөрүнчүг болган. Аңаа Ак-Довурактың цирк студиязының аныяк төлээлери ёзулуг маңежке боттарының концерт программазын багай эвес күүсеткеннер. Хомуска Начын Сүрүн, бызаанчыга Адар-оол Сарыглар, сыгытка Чодураа Монгуш олар көрүкчүлерни магадатканнар. Жонглер-эквилибрист алышкылар Ангыр болгаш Март-оол Сарыгларның күүселделерин краснояржылар сонуургаан.

Г. ВАСИЛЬЕВ.

ЧУРУКТА: аныяк ак-довуракчылар жонглер-эквилибрист Григорий Попов-биле.

АВТОРНУҢ фотозу.

ОЗАЛ-ОНДАКТЫ БОЛДУРБАС

Бистиң республиканың оруктарында транспорт шимчээшкининиң шапкыны чыл келген тудум өзүп турар. Ооң-биле кады чолаачылардан, чадаг кижилерден, пассажирлерден орук шимчээшкининиң дүрүмнерин сагыыр талазы-биле негелде өзүп олурар.

Сөөлгү үеде бичии уругларның орук озал-ондаанга таваржыр чоруу эвээш эвес болуп турар. Ол чорук, хөй кезиинде, школа назыны четпээн, азы школа назылыг уругларның орук шимчээшкининиң дүрүмнерин билбезинден, азы ол дүрүмнерниң үрээшкининиң айыылдыг селдарын чедир билбейн, үреп турарындан болуп турар. Кудумчуларга озал-ондакка таварышкан кижилерниң бештиң бир кезии транспорт озал-ондаанга таварышкан бичии уруглар дээрзин статистика көргүзүп турар. Ол озал-ондактарның эң аары болгаш айыылдыы база бичии уругларга онаажыр. Ооң соонда бичии уругларның кемдеп-кергээри, инвалид болуп артып калыры көвей.

Бичии уругларның шимченгири, кудумчу кежериниң дүрүмнерин билбези азы биле тура сагывазы озал-ондакка чедирип турар. Бо чылдың 5 айында республикага бичии уругларның киржилгези-биле 21 орук-транспорт озал-ондааның 19-у чадаг бичии уруглар-биле болган. Кызылдың Топографическая кудумчузунга И. Емашева орукче хенертен үне халып келгеш, машинага тавартыпкан. Бо бичии уругну баш мээзиниң шимчээшкини-биле эмнелгеже апарган. Бии-Хем районда Кызыл — Абакан оруунуң 67-ги километринге база шак мындыг таварылга болган. Ю. Синоненко деп бичии оол кемдээн болгаш ону эмнелгеже чедирген.

Бо озал-ондактыг таварылгаларның истелгезин чорударга, чолаачыларның буруузу чок болган. Шак мындыг таварылгаларның болу бээриниң кол чылдагааны—улуг-даа, бичии-даа чадаг кижилерниң чурум тоовазында, сагывазында. Орук шимчээшкининиң дүрүмнерин каржызы-биле үреп, чоокта чоруп орар транспорттуң мурнундан орукту кеже маңнаар, доктаай берген автобус, машина артындан орукче үне халыыр, оруктуң ортузу-биле кылаштаар, машина кузовунга туруп алгаш, азы кыдыкы борт кырынга олуруп алгаш чоруур кижилер хаая эвес таваржыр. Бүгү орук-транспорт озал-ондактарының чартык кезиинден хөйү чадаг кижилерниң буруузу-биле, оларның орук шимчээшкининиң дүрүмнерин хажытканындан болуп турар. Ол дээрге, он-он кемдээп-кергээн, харын-даа амытынындан чарылган кижилер-дир.

Бичии уругларның орук шимчээшкининиң дүрүмнерин үревезиниң айтырыын шиитпирлээринге школа болгаш ада-иелер улуг үлүүн киирер ужурлуг. Бичии уруг бодунуң амыдыралының хөй кезиин бажыңынга эрттирер болгай. Шак ол үеде ажы-төлүн ада-иези контрольга ап, хайгаараар ужурлуг. Чүгле школа болгаш ада-иелерниң каттышкан күжениишкиннери-биле бичии уругларны орукка озал-ондакка таваржырындан чайладып болур.

Амгы үеде школачылар орук шимчээшкининиң дүрүмнерин өөренип турар, аңаа школа программазының он шагы кердүнген. Ынчалза-даа дүрүмнерни бичии уруглар бо-ла үрей бээр. Улуг кижилер чанынга көрүп турда-ла, бичии уруглар орук шимчээшкининиң дүрүмнерин үреп турарын эскерип болур. Ол улуг кижилер кайнаар көрүп турарыл, чүге бичии уругларын хай деп сургавазыл? Ол хамаан чок, улуг кижилер, бичии кижилер чанынга турда, боттары орук шимчээшкининиң дүрүмнерин үрей бээри хаая эвес. Бичии уругларның орук озал-ондаанга таваржырын эвээжедиринге чүгле КАИ биле школаның чорудуп келген ажылы четпес болуп, бүгү хөй-ниитиниң идепкейлиг хөделиишкини негеттинип турар. Улуг хамаатылар орук шимчээшкининиң дүрүмнерин шыңгыы сагып, бичиилерге үлегер болур ужурлуг.

14 хар четпээн назылыг чадаг-тергелиг бичии уругларның транспорт шимчээшкини бар оруктарга болгаш кудумчуларга чоруурун хораан дээрзин ада-иелер сактып алыр ужурлуг. Оон ыңай бичии уругларның өзүлдезинге дүүшпес улуг чадаг-тергелер мунарын болдурбас херек. Ада-иелер чадаг-тергелиг уруг-дарыын контрольдаар, озал-ондак болдурбазының бүгү хемчеглерин баш бурунгаар алыр хүлээлгелиг.

Кудумчуларга болгаш оруктарга болуп турар озал-ондактыг чоруктар дээш буруу чүгле улуг, биче чадаг кижилерге, пассажирлерге онаажыр дээр болза шын эвес дээрзи билдингир. Бистиң республикада орук озал-ондаанга чедирген таварылгаларның элээн хөй кезии автомобиль болгаш мотоциклдер, өске-даа машина, техника чолаачыларының дорт буруузу-биле болуп турар. Транспортту ээзирик чолаачыларның башкарар чоруу -эң айыылдыг чурум үрээшкини болур. Эң аар-берге уржуктарга чедирер озал-ондактыг таварылгалар чогум-на ооң ужурундан болуп турар. Ээзирик чолаачылар орук шимчээшкининиң дүрүмнерин үрей бээри бо-ла таваржыр. Бо бүгү орук озал-ондаанга чедирери хаая эвес.

Май 25-те, Каа-Хем суурга, Таёжная болгаш Шахтёрская кудумчуларның белдиринге ВАЗ—21011 деп марканың хүрда автомашиназын ээзирик башкарып чораан хамааты Г. Халиков орук шимчээшкининиң дүрүмнерин үреп, 9 харлыг О. Чоганны тавартыпкан. Ооң түңнелинде бичии оол амытынындан чарылган. Кызыл хоорайга ээзирик чораан А. Дандар «КамАЗ» деп автомашина оорлап мунупкаш, Кечил-оол база Заречная кудумчуларының белдиринге башкарып шыдавайн, машинаны аңдарган болгаш Ю. Мирошниченкону таварткан. Ээзирик автомобиль ооруунуң буруузу-биле озал-ондакка таварышкан кижини эмчиге чедирген.

Шак мындыг аар уржуктуг таварылгалар эвээш-даа бол, болуп турар. Чүгле бистиң хоорайның болгаш республиканың бүгү чурттакчы чонунуң орук шимчээшкининиң дүрүмнерин сагыыр талазы-биле бедик медерелдиг, чурумнуг чоруу, чурум үрекчилери-биле шыңгыы демисел орук озал-ондаан чок кылырынга чедирип болур. Бо херекке кижи бүрүзү бодунуң үлүүн киирер ужурлуг.

В. КЛЯВИНА,
КАИ-ның улуг инспектору.

ЭРЕСТИҢ ТӨРЕЛИ МЕН

Май 5-те үнген «Шын» солунда «Кайда силер, төрелдерi!» деп чүүлге харыы кылдыр бижидим. Тес-Хем районнуң Берт-Дагга Биче-кыс биле Данзын чурттап турган. Биче-кыс угбайның кады төрээн дуңмазы Маша (ооң фамилиязы ам — Көк) Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурда дуңмалары Галя, Миша суглар-биле кады. Тамара — Кызылда, өг-бүлелиг, уругларлыг. Аля — Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозта, өг-бүлелиг, оолдуг, кыстыг, амгы фамилиязы Хириилей. Саша озал-ондакка таварышкаш чок апарган. Боря шериг албанында. Бичии Эрести дилеп, азырап алган ада-иеже бижиирге, харыы келбээн.

Мен база Эрестиң төрели мен. Ынчангаш бо чагааны бижидим. **Адрезим:** Баян-Кол, Молодежная кудумчузу.

С. СУМАНЧИК.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТУСКАЙ ХӨГЖҮМ-ЧУРУЛГА ШКОЛАЗЫ

1985—86 өөредилге чылынга үндезин националдың уругларын өөредири-биле немелде чыылданы Тыва АССР-ниң Культура министерствозу чарлап турар.

Школага 7 харлыг уругларны: **фортепиано,** а ол ышкаш **хылдыг хөгжүм** (скрипка, виолончель) салбырларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алырда уругларның музыкага сундулуун (эки дыңнап билирин, ритмни, аялга-үннерни доктаадып аптар шынарлаарын) барымдаалап көөр.

Конкурс бо чылдың августуң 7-де эртенгиниң 9 шактан эгелеп, Кызылдың Ленин кудумчузунда № 2 бажыңның № 20 өрээлинге болур. (Музыка училищези).

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чаъс чаар. Дүне 15—20, хүндүс 24—29 градус чылыыр.

Кызылга чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 25—27 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

СОНУУРГАКТАРГА

Дуржулгалыг «башкы»

Банк ажылдакчылары белеткээр Сан-Францискода институтта 33 харлыг Джо Шапиронуң лекцияларын улус дыка сонуургаар. Ол «башкы» мурнунда 18 катап банк оорлааш туттургаш, кара-шажыңга 9 чыл орган.

Бир эвес оларның контөрезинче үптекчилер халдай берзе, чүну кылырын банк ажылдакчыларынга ол башкылап турар. «Кол-ла чүве болза, бандиттерге акшаны дораан бээр херек, оон башка амы-тынындан чарылганыңар ол» деп, ол сүмелеп турар.

Тас баштыг болуксаза

Хөй-хөй специалистер каш-каш чүс чылдар иштинде баш дүгүн быжыглаарының аргаларын дилеп келген. АКШ чурттуг доктор Кловис магадылалдыы-биле... тас баштыг болурунуң аргазын чогаадып турар. Узун болгаш тереӊ баш дүгү «идеяларны чок кылып, үре-түңнелдиг боданырынга шаптыктап турар» деп, ол медеглээн. Ынчангаш ол «интеллигентизиг хевирлиг» болур дээш ооң чогааткан лосьонун садып алырын сүмелеп турар, ол чеди неделя иштинде тереӊ дыдыраш башты «үлегерлиг кылаң» кылып шыдаар.

Чыткыры кедергей

Чааннарның чыт билири тергиин дээрзин кения зоологтар тодараткан. Беш километр черге олар кандыг-даа чытты билип каар. Зово деп национал паркка кылган шенелделериниң түңнелинде эртемденнер мындыг түңнелге база келген: чааннар кончуг изиг үеде каяа чаъс чаар деп турарын безин билип каар.

КИНО

ИЮЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Королевство кривых зеркал» 9.30, «Аплодисменты, аплодисменты» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультсборник 9.30, 13.00, «Человек амфибия» 11.00, 14.20, «Канкан в английском парке» 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник 10.00, «Дети без матери» 11.20, 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 16.00, «Букет мимозы и другие цветы» 17.10, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Вий» 13.00, «Черный коршун» 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Агония» 14.00, 17.10, 20.20 шактарда.

ИЮЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Всемогущий» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30, «Вий» 11.00, 13.00, 15.00, 17.00, 19.00, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Агония» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Пять невест до любимой» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН — Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3069.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01034.